

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

KAHESILBILISTE ESMAVÄLTELISTE ASTMEVAHELDUSETA
KÄÄNDSÕNADE MUUTTÜÜPIDE SEGUNEMINE
EESTI KIRJAKEELES

Bakalaureusetöö

Elo Petron

Juhendaja kaasprofessor Külli Habicht

Tartu 2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Tüübinihete uurimise võimalusi	5
1.1. Ülevaade varasematest käsitlustest	5
1.2. Analoogiamuutused vormimoodustuses	6
1.3. Vormimoodustus ja loomulikkusprintsiihid	9
1.3.1. Loomulikkuse universaalsed põhiprintsiibid	10
1.3.2. Keelesisesed loomulikkusprintsiihid	10
1.4. Muuttüübid	13
1.4.1. <i>Tubli</i> -tüübi <i>kõne</i> -alltüüp	15
1.4.2. <i>Pesa</i> -tüüp	15
1.4.3. Rööptüüp	15
1.5. Eesti käändsõnade vormikasutuse probleemid	16
1.5.1. Õpilaste vormikasutus	18
1.5.2. Keelekorraldus ja -kasutus	21
2. Meetod ja materjal	24
3. Ainsuse osastava käände vormide kasutus	29
3.1. Tulemused muuttüüpide kaupa	29
3.1.1. <i>Pesa</i> -muuttüüp omadussõnaga nimisõnafraasis	29
3.1.2. <i>Kõne</i> -alltüüp omadussõnaga nimisõnafraasis	32
3.1.3. <i>Logo</i> -rööptüüp omadussõnaga nimisõnafraasis	35
3.1.4. Üksiku sõnaga tehtud päringud <i>pesa</i> -tüübi ja <i>logo</i> -rööptüübi nimisõnades	36
3.2. Järeldused	38
Kokkuvõte	43
Kirjandus	45
Form usage variation in singular partitive case in disyllabic words with first degree of quantity	49
Lisa 1. Omadussõnaga nimisõnafraasides tehtud päringud	52
Lisa 2. Üksiku sõnaga tehtud päringud	54

Sissejuhatus

See bakalaureusetöö kuulub vormiõpetuse valdkonda ja uurimisprobleem lähtub tegelikus keelekasutuses täheldatud varieerumisest: astmevahelduseta esmaväteliste kahesilbiliste vokaallõpuliste käändsõnade muutmisel on kahe muuttüübi, *tubli*-tüübi *kõne*-alltüübi ja *pesa*-tüübi vormistikus hakanud segunema ainsuse osastava käände vormide moodustamine. Selle tõttu võib ainsuse osastavas käändes kohata vorme nagu (*seda*) **emat*¹, (*seda*) **pere*, mis ei ole tüübipärased ega vasta ka praegusele keelenormingule. Nende muuttüüpide kokkupuuteala on *logo*-rööptüübina kirjeldatud raamatus „Eesti keele sõnamuutmine“ (Viht, Habicht 2019) ning seda tüüpide segunemist on oma doktoritöös käsitlenud ka Ann Siiman (2019).

Siinse bakalaureusetöö eesmärk on jälgida korpusuuringu põhjal ainsuse osastava käände vormide varieerumise ulatust sellistes sõnades, mille puhul on juba varem varieerumist märganud, näiteks *hüve*, *kõne*, *ema*, *vana*. Töös on püstitatud kolm uurimisküsimust:

1. Kui palju kasutatakse korpusmaterjali põhjal otsustades *kõne*-alltüüpi ja *pesa*-tüüpi sõnade ainsuse osastava käände vormide moodustamisel tüübipärasest lahknevaid ainsuse osastava vorme?
2. Millega seletada vorminihkeid *kõne*-alltüüpi ja *pesa*-tüüpi sõnade ainsuse osastava käände vormides?
3. Milliste sõnadega võiks *logo*-rööptüüpi siinse uurimuse tulemusel täiendada?

Ann Siiman on oma doktoritöös (2019: 42–43) oletanud, et nimetatud muuttüüpide nihkeid võib olla mõjutanud fraasisisene ja/või muuttüübi analoogia. Sellest lähtuvalt on siinses töös püstitatud hüpotees, et sõna kääntakse tüübivastastelt kahe muuttüübi sõnade sarnasest struktuurist lähtuva vastastikuse analoogia tõttu.

Siinse bakalaureusetöö üldraamistik on kasutuspõhine ja toetub raamatule „Language, Usage and Cognition“ (Bybee 2010) ning artiklile „Usage-Based Linguistics“

¹ Siinses töös on muuttüübipärasest lahknevaid variante tähistatud tärniga *.

(Diessel 2017). Töö tugineb põhiliselt analoogiamuutuste ja loomuliku morfoloogia teooriatele. Analoogiamuutuste teooria peamine allikas on „Analogy and Morphological Change“ (Fertig 2013) ja loomuliku morfoloogia teooria peamised allikad on „Leitmotifs in Natural Morphology“ (Dressler jt 1987) ja „Current Morphology“ (Carstairs-McCarthy 1992).

Töö uurimismaterjal on pärit 2019. aasta eesti keele ühendkorpusest (ENC 2019). Korpuse maht on umbes 1,5 miljardit sõnet ning kõige hiljutisem materjal on sinna koondatud 2020. aasta alguses (Sketch Engine). Korpusepäringud on tehtud regulaaravaldistega (CQL).

Bakalaureusetöö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimene peatükk tutvustab viie alapeatükina uurimuse teoreetilist tausta ja varasemaid selleteemalisi vormiuurimusi. Esimene alapeatükk annab ülevaate varasematest käsitlustest, teine alapeatükk keskendub analoogiahtustele keeles, kolmas loomuliku morfoloogia seisukohtade tutvustusele, neljas muuttüüpidele. Viies alapeatükk toob välja, mis on eesti keele kasutajatele varasemate uurimuste põhjal otsustades käändsõna vormimoodustuses probleeme tekitanud. Töö teine peatükk tutvustab kasutatud meetodeid ja materjalivalikut. Kolmandas peatükis on analüüsitud korpusest saadud keelematerjali ning tehtud järeldused uuritud sõnade tüübinihete kohta.

1. Tüübinihete uurimise võimalusi

1.1. Ülevaade varasematest käsitlustest

Eestlastele rasketest nähtustest kirjakeele vormistikus on kirjutanud Tiiu Ereht (2000) artiklis „Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske?“, kus ta tõi välja sagedasemad keelenõuandele esitatud küsimused aastatest 1995–1998. Palju probleeme ilmnes seal just sõnade osastava käändega. Õpilaste vormieksimusi riigieksamitöodes ja/või lõpukirjandites on uurinud Helen Treial (2004), Külli Habicht (2006), Aimi Tedresalu (2000). Uno Kuresoo (1990) on katsetes vaadanud, kui palju vigu teevad veahtlikes vormides gümnasistid ja üliõpilased. Katseliselt uuris vormimoodustuse teemat ka Aime Maade. Oma diplomitöös (Maade 1963) vaatles ta, milliseid morfoloogiavigu tegid veahtlikes sõnades 7. ja 8. klassi õpilased.

Eesti keele osastavat käänat ja käändelõppude kasutust korpuse põhjal on oma doktoritöös käsitlenud Ann Siiman (2019). Siimani tööst (2019) leiab nii *pesa*- kui ka *kõne*-tüübi sõnu, millel on korpuses kasutatud norminguvastast osastavavormi. Osastava käände vorme on kirjeldatud ka tema 2013. aasta artiklis (Metslang 2013).

Ajaloolistest mitmuse osastava vormidest on oma kandidaadiväitekirjas kirjutanud Aino Valmet (1956). Keelemuutuste ajajärgudele ja sotsiooperioodidele on tähelepanu pööranud Karl Pajusalu (2000).

Loomuliku morfoloogia teooriat on eesti keeles 2006. aastal tutvustanud Kati Pedaja ja Kati Kio. Oma artiklis refereerisid nad varasemaid ingliskeelseid töid, millest osa on kasutatud ka siinses töös: „Leitmotifs in Natural Morphology“ (Dressler jt 1987), „Current Morphology“ (Carstairs-McCarthy 1992) ja „Inflection Morphology and Naturalness“ (Wurzel 1989). Loomulikust morfoloogiast on kirjutanud ka Laurie Bauer (2003, 2019).

Analoogiat ja analoogiamuutusi on hiljuti käsitlenud nt David Fertig (2013), kes kirjutas muude analoogiamuutuste kõrvalt ka sellest, mida on ajalooliselt peetud vormimuutuste põhjustajaks; ja Martin Haspelmath ja Andrea Sims (2010), kes toovad näiteid muuttüüpide vahetuse kohta inglise keeles. Analoogiast on kirjutanud ka Raimo Anttila (2009). Eesti keeles on moodustumallide muutustest kirjutanud Uno Kuresoo (1990), kes vaatas muutusi õpilaste keelekasutusest lähtuvalt, ning ajaloolise poole pealt ka Külli Prillop jt (2019). Kaisa Kasesalu (2012) uuris oma bakalaureusetöös fraasianaloogiat pika ja lühikese mitmuse osastava vormi valikul.

Eesti keele morfoloogiat ja sõnamoodustust on käsitlenud „Eesti keele grammatika“ (1995), kus on näidatud, millistesse muuttüüpidesse sõnad lisanduda saavad ja kuidas see toimub. Sõnavarale ja grammatikale on keskendunud „Eesti keele käsiraamat“ (2007). Muuttüüpidest ja nendesse kuuluvate sõnade muutmisest on põhjalikult kirjutatud „Eesti keele sõnamuutmisest“ (Viht, Habicht 2019). Varem on samal teemal kirjutanud ka Jaak Peebo (1997). Heiki-Jaan Kaalep (2012) on kirjeldanud eestikeelsete sõnade käänamist ja rööpmuutmist, pakkudes seletusi, mille järgi keelekasutaja valib sõnale muutmismalli.

Eesti keelekorralduse teemadel on kirjutanud Krista Kerge (1994), Peeter Päll (2019) ja Mati Hint (1980), kes on oma artiklites peamiselt keskendunud muuttüübinihetele. Nende ühine seisukoht on olnud, et keelekorraldus ei ole käskude ja keeldude andmiseks, vaid on keelekasutajale pigem soovitaja ja suunaja. Keele kasutuspõhisuse kohta leiab teavet Joan Bybee raamatust „Language, Usage and Cognition“ (2010) ja Holger Diesseli artiklist „Usage-Based Linguistics“ (2017). Eesti keeles on laste muitemorfoloogia omandamist kirjeldanud Reili Argus (2008).

1.2. Analoogiamuutused vormimoodustuses

Eesti keele kasutajad käänavad sõnu ilma vaevata ja üsna ühtmoodi, kuigi tihti ei ole sõna algvormi häälikujust võimalik käänamise viisi järeldada. Ei ole aga võimalik, et

keelekasutajad oleks kõiki sõnu ja nende käändevorme kuulnud ja need meelde jätanud. Seetõttu käänatakse enamikku sõnu üldiste muutmismallide järgi, kus kasutaja ei tea malli peast, vaid otsustab muutmise sõna väliskuju põhjal. Muutmismall valitakse sõna võõrapärasuse, tuletusstruktuuri ja häälikuliste omaduste põhjal, nagu lõpuhäälik, eelviimasel silbil paiknev rõhk, viimase (ja eelviimase) silbi pikkus. (Kaalep 2012: 445–446) Aja jooksul keeles häälikud muutuvad ning isegi kui muutused toimuvad kindlate reeglite järgi, tekitavad need keelde uusi ebareeglipäraseid vorme (Anttila 1989: 94). Erandlikult käänatavate sõnade muutmismallid peavad keelekasutajatel meeles olema. Kui sõna kasutussagedus on suur, püsivad erandlikud vormid keelekasutajal meeles, kuid kui kasutussagedus väheneb, ununevad kasutajatel need erandlikkused ja sõna hakatakse käänama väliskuju põhjal teise moodustusmalli järgi. (Kaalep 2012: 446) Sellist muutust nimetatakse analoogiamuutuseks (Fertig 2013: 12).

Analoogiamuutusi peetakse ebaregulaarseteks muutusteks, kuid keelde tekitavad need regulaarsust juurde. Analoogimuutused ei toimu seega igas võimalikus ümbruses, aga seal, kus need toimuvad, muutub morfoloogiasüsteem regulaarsemaks. (Anttila 1989: 94) Analoogiamuutuste toel võivad sõnad muuttüüpi vahetada või moodustada uusi muuttüüpe. Algsest muuttüübist ei pruugi tüüpi vahetada kõik sõnad ning need sõnad, mis tüüpi vahetavad, ei tee seda samal ajal. (Prillop jt 2020: 52) David Fertigi (2013: 8) arvates ei pruugi analoogiamuutused toimuda sõnavormi kaupa ega isegi mitte ainult ühes sõnaliigis korraga, vaid üks selline muutus võib puudutada kümneid sõnavorme.

Kahe sõna morfoloogiline erinevus ei pruugi olla piisavalt kinnistunud isegi siis, kui need erinevad üksteisest nii foneetiliselt kui ka ortograafiliselt: teiste „seppade“ eeskujul on nt sõnast *rätsep* kasutatud vormi *rätseppa* (Kuresoo 1990: 464).

Muuttüübi vahetuse kohta toovad Martin Haspelmath ja Andrea Sims (2010: 127) inglise keelest näiteks sõna *fling*, mille minevikuvorm oli varem *flinged*, kuid mis *sting* : *stung* analoogial muutus selle sarnaseks: *fling* : *flung*. Inglise keeles on *ed*-tunnuseline minevik sagedasem ja produktiivsem kui *i/u*-minevik (*i* muutub minevikus *u*-ks), kuid umbes 20-s

fonoloogiliselt *sting*-iga sarnases sõnas on *i* muutumine *u*-ks domineeriv mall. Sarnase morfoloogiaga sõnadest suur osa on *i/u*-malliga ja need sõnad on keeles sagedased. Seetõttu ongi *i/u*-mall domineeriv, kuigi üldiselt on keeles levinum *ed*-minevik. (Haspelmath, Sims 2010: 128)

Kaisa Kasesalu (2012) on uurinud oma bakalaureusetöös fraasisisest analoogiat mitmuse osastava vormide näitel: kuidas mõjutab mitmuse osastava lühikese või pika vormi valikut fraas, milles sõna esineb. Tema katsest selgus, et lauses juba olemas olnud sõna vorm mõjutas uuritud sõna vormi siis, kui mõlemad sõnad olid samast muuttüübist. Näiteks kui ette oli antud pikk osastavavorm *kookisid*, eelistasid katsealused sõnaga *külm* samuti pikka osastavavormi *külmased*. Sama mõju oli lühikese vormiga sõnadel. Kasesalu pidas siiski oluliseks ka vormi sagedust, mis võib analoogia kõrval samuti valikut mõjutada. (Kasesalu 2012: 30)

Fertig (2013: 9) kirjutab, et varasemate analoogiakäsitluste järgi võib kõneleja moodustada sõna (või selle vormi) järgmistel juhtudel:

- a) kõneleja jätab meelde teistelt (ka valesti) kuulnud sõna ja hiljem kordab seda. Näitena toob Fertig (2013: 9) ingliskeelse sõna *go*, mille minevikuvormi *went* ei saa olevikuvormist tuletada – seega peab keelekasutaja olema vormi *went* kuulnud;
- b) kõneleja moodustab oma sõnamoodustusteadmiste järgi sõna, mida ta varem ei pruugi kuulnud olla. Sõna *edelweiss* reeglipärast mitmust *edelweisses* oskab moodustada ka keelekasutaja, kes seda sõna esimest korda kuuleb. (Fertig 2013: 9)

Analoogia kaudu võib tekkida uusi vormimoodustusmalle, mis ei sobitu olemasolevate mallide alla. Kui keelekasutajal on vaja uut üksust, otsib ta analoogiat olemasolevate üksuste hulgast. Traditsioonilised vormid pakuvad selleks head alust, kui need on piisavalt sagedased või mälus piisavalt aktuaalsed. (Bauer 2019: 95, 103) Traditsioonilise vormi kõrvale tekkinud uus, analoogiamõjuline alternatiiv ei tähenda kohe seda, et uus tõrjuks vana välja või vastupidi. Sellisel juhul võidab domineerivam vorm ja kui selleks osutub vorm, mis ei olnud kasutaja mentaalses leksikonis varem esindatud, on see nüüd seal

olemas. Edaspidi on sarnastes olukordades juba veidi tõenäolisem, et valituks osutub see sama vorm. (Fertig 2013: 26)

Analoogiamuutuseks võib pidada ka hüperkorrektsust, mille korral püütakse keelevarianti muuta kas prestiižsemaks või õigemaks (Prillop jt 2020: 53). Kui traditsiooniline ebaregulaarne vorm on foneetiliselt sarnane mingi teise regulaarse vormiga, võib kuulaja arvata, et kuulis sõna valesti või oli sõna ebakorrektselt hääldatud (Fertig 2013: 21).

Keelekasutaja võib suhtluse eesmärgil luua ka teadlikult uue, norminguvastase vormi, seda näiteks tähelepanu tõmbamiseks või naljatlemiseks. Kuulajale/lugejale võib see uus vorm aga kas meelde jääda ja ajapikku domineerivamaks vormiks muutuda või ei pruugi keeleomandaja teada, et vorm pole normingupärane, ja võib hakata seda sellepärast kasutama. (Fertig 2013: 26)

1.3. Vormimoodustus ja loomulikkusprintsibid

Keeles toimuvaid ühtlustumisprotsesse võib aidata põhjendada loomuliku morfoloogia teooria, mille kohaselt muutub morfoloogia loomulikkuse suunas. Keelekasutajad eelistavad keeles alati loomulikke nähtusi, need tunduvad tunnetuslikult lihtsamad. Loomulikumad vormid on vähem markeeritud, lihtsamad ning vähemate tunnustega. Loomulikud nähtused on ühtlasi ajas püsivamad, need omandatakse keeles varakult ja need ei allu kergelt keelevääratustele ega patoloogilistele häiretele. (Dressler jt 1987: 27, 60–61)

Loomulikkuse tajumisel on oma osa ka igal keelekasutajal, kes võib tegelikus kasutuses eelistada vormi, mis loomuliku morfoloogia teooria järgi peaks olema vähem loomulik. Sellele vaatamata on Wurzeli arvates kindel, et keelekasutaja eelistab intuiitiivselt alati nähtust, mis tundub talle loomulikum. (Dressler jt 1987: 60–62) Seda, miks keelekasutajale tundub mingi keelenähtus loomulik, seletavad loomuliku morfoloogia printsibid, mis jagunevad universaalseteks ja keelesisesteks. Neid tutvustavad lähemalt kaks järgmist jaotist.

1.3.1. Loomulikkuse universaalsed põhiprintsiibid

Universaalsed ehk keelesüsteemist sõltumatud põhiprintsiibid kehtivad kõikides keeltes. Need on ühtsus, läbipaistvus ja diagrammilisus ehk konstruktsiooniline ikoonilisus. (Dressler jt 1987: 20)

Ühtsuse printsiibi kohaselt peaks ühel vormil olema üks funktsioon. Ühtsem on see vorm, milleta ei ole keeles võimalik seda konkreetset funktsiooni edasi anda. (Carstairs-McCarthy 1992: 219) Seega tuleks ühtsuse printsiibi järgi kasutada ainsuse osastava käände väljendamisel alati samasugust vormitunnust, näiteks *t-d*, kuid flekteerivas, tüvemuutustega keeles hakkavad tunnust mõjutama reeglid, mis muuttüübiti erinevad.

Läbipaistev on vorm, millel on ainult üks tähendus. See on sarnane ühtsusega, kuid töötab vastupidi. Kui mingi vorm tähistab alati ainult üht tähendust ega kattu mõne muu tähendusega, on see vorm läbipaistev. Näiteks on inglise keele superlatiivi tunnus *-est* maksimaalselt läbipaistev, sest seda kasutatakse ainult superlatiivi markeerimiseks. (Carstairs-McCarthy 1992: 219) Läbipaistvuse printsiibi järgi ei tohiks näiteks tunnus *-d* markeerida eesti keeles nii mitmust kui ka ainsuse osastavat.

Diagrammilisus tähendab, et suurema hulga tähenduste korral peaks olema ka rohkem vormi. Näiteks on mitmusel rohkem tähendust kui ainsusel, seega on see ka markeeritud. Mitmus on markeeritud, aga ainsus mitte, sest mitmust on tekstides vähem kui ainsust ning ainsust saab kasutada ka grupile viidates (*sinivaal on maailma suurim imetaja*), mitmust üldjuhul ainsuse funktsioonis kasutada ei saa. (Carstairs-McCarthy 1992: 218) Kuna ainsuse osastavaga väljendatakse rohkem grammatilist tähendust kui ainsuse nimetava käändega, peaks diagrammilisuse printsiibist lähtudes olema osastav markeeritud ja seega vormiliselt keerukam.

1.3.2. Keelesisesed loomulikkusprintsiibid

Universaalsete printsiipide järgi võiks loomulikkus tähendada kõikide keelekasutajate jaoks üht ja sama, kuid ilmselgelt see nii ei ole. Igaühel on erinev keeletaust, seda nii erinevat kui ka sama keelt kõnelevatel inimestel (Dressler jt 1987: 61–62). Selline taust on oluline, sest

määrab sama keele kõnelejate loomulikkustaju – selle mis on konkreetset keeles domineerivad nähtused ja millised on keele omadused struktuuritüübi järgi (*Ibid.*).

Tuleb välja, et universaalsed loomulikkusprintsiihid siiski alati ei kehti, sest neid „segavad“ keelesisesed printsiihid, mis erinevad keelesüsteemiti ja muuttüübiti ning mis on eelistatud universaalsete loomulikkusprintsiiptide ees. Nii tekivad printsiiptide vahel konfliktid, kus näiteks loomulik fonoloogiamuutus ei pruugi olla morfoloogias enam loomulik. Sellisel juhul jääb peale tugevam keelemuutuse põhjustaja, mis siin oleks fonoloogiline loomulikkus, ja nõrgem, morfoloogiline konstruktsiooniline ikoonilisus võib kaduda. Vastupidiselt universaalsetele printsiiptidele ei kehti keelesüsteemist sõltuvad loomulikkusprintsiihid kõigis keeltes võrdselt, vaid on omased ainult ühele kindlale keelele, sest keeltele on erinevad muutesüsteemid ja -mallid. (Bauer 2003: 259)

Keelesüsteemile vastavus. Ühe keele muutesüsteemi saab teise keele omast eristada iseloomulike struktuurijoonete järgi. Keelesüsteemi struktuurijooned määravad ära keele muutesüsteemid ja need võivad kehtida ka ainult ühe kindla sõnaliigi piires. Püsivate struktuurijoonetega keelesüsteemis ei avalda ajutine keelemuutus süsteemile mõju. Struktuurijoonete järgi kaotatakse keelesüsteemi lihtsustumise käigus sellised morfoloogilised nähtused, mis pole keeles tavalised ega loomulikud või mis pole kohanenud struktuuri määravate omadustega. Selliste keelesüsteemi lihtsustuste tõttu suudavad inimesed keelt probleemideta kasutada ja õppida. Nähtuste keelesüsteemile vastavust või mittevastavust peetakse keelemuutuste olulisimaks põhjustajaks. (Dressler 1987: 65–66, 68)

Muuttüüpide stabiilsus. Ühte muuttüüpi kuuluvad sõnad, mille muuteparadigmad on samasugused ja mille sõnadele kehtivad samad implikatsiooniseosed (näiteks kui $a=1$, siis $b=2$). Kuna nende abil saab sõnu muuttüüpidesse määrata, nimetatakse neid seoseid paradigma implikatiivseteks struktuuritingimusteks. Nii nagu keelesüsteemile vastavus, hoiavad ka paradigma implikatiivsed struktuuritingimused keelt õppimiseks ja kasutamiseks piisavalt lihtsana. Näiteks kui keelde tuleb võõrsõna, sobitavad paradigma

implikatiivsed struktuuritingimused sõna sihtkeele muutesüsteemi, valides uuele sõnale muuttüübi sõna omaduste järgi. (Dressler 1987: 78–79)

Muuttüüpi määratakse sõnu üldiselt morfoloogiaväliste omaduste järgi. Morfoloogiavälised omadused võivad olla fonoloogilised ja süntaktilis-semantilised. Sageli võiks sõna nende omaduste järgi kuuluda aga mitmesse muuttüüpi. Sel juhul on üks valikutest rohkem kasutusel ja osutub ka tõenäolisemaks. Selline paradigma struktuuritingimus on dominantne. Laia kasutuse tõttu peab keelekasutaja dominantset paradigma struktuurimuutust normaalseks, vähem dominantset võidakse pidada ebanormaalseks. (Dressler 1987: 79) Üldiselt on keeles loomulikud need muuttüübid, milles on rohkem sõnu. Muuttüübi suurusest sõltub, kui normaalne või paradigma struktuuritingimustelt domineeriv see tüüp on. Kui kahes muuttüübis on sarnane hulk sõnu, võivad mõlemad muuttüübid ka sama loomulikud olla. (Wurzel 1989: 123–124)

Muuttüübid jagunevad stabiilseteks, ebastabiilseteks ja stabiilsuse suhtes neutraalseteks. Stabiilse muuttüübi sõnad on määratletavad morfoloogiaväliste omadustega ja neil puuduvad rööptüübid või on need väikesed. Ebastabiilised muuttüübid on nagu suuremad ja tugevamad rööptüübid, kust võivad sõnad liikuda stabiilsetesse tüüpidesse. Stabiilsuse suhtes neutraalsetel tüüpidel on võrdse tugevuse ja kasutusega rööptüübid, kust sõnad võivad kaduda või kuhu need võivad mujalt juurde tulla. (Wurzel 1989: 125–127) Tavaliselt vahetatakse muuttüüpi sõna haaval, mitte terve muuttüübi haaval, seega ei saa öelda, et muutuks reeglite süsteem. Selliseid tüübinihkejuhtumeid tuleb niisiis käsitledagi üksikute sõnade kaupa. (Dressler jt 1987: 81) Suuremad muutused algavad tavaliselt ühes alltüübis, levides järk-järgult teistesse alltüüpidesse ja muutudes neis aina olulisemateks (Hint 1980: 270). Uuest tüübist võib rääkida siis, kui kõik ühe paradigma sõnad teisiti muutuma hakkavad (Hint 1980: 215).

1.4. Muuttüübid

Eesti keele morfoloogiat on „Eesti keele grammatikas“ (EKG 1995: 126) kirjeldatud aktiivse ja passiivse morfoloogia vastanduses. „Eesti keele käsiraamatu“ (EKK 2007: 303) järgi nimetatakse neid erineva morfoloogiaga muuttüüpe avatud ja suletud tüüpideks. Aktiivse morfoloogiaga muuttüüpide sõnu on lihtsam muuta, sest kasutajal ei pea sõna kohta olema lisainfot (ei pea teadma selle muutmist), ta saab sõna muuta algvormi struktuuri alusel. Kui keelekasutaja tahab kasutada passiivse morfoloogiaga sõna, peab ta selle vorme teadma. Aktiivsed tüübid on üldjuhul produktiivsed, mis tähendab, et sinna saab sõnu (ka sobiva algvormistruktuuriga laensõnu) lisanduda. Passiivsetesse tüüpidesse sõnu niimoodi lisanduda ei saa, sinna liituvad sõnad peavad olema regulaarsete ning produktiivsete moodustusmallide abil tuletatud. Enamik eesti keele sõnu on aktiivse morfoloogiaga. (EKG 1995: 126–128)

Kahesilbilised esmavärtlised *e*-lõpulised sõnad võivad kuuluda nii avatud kui ka suletud muuttüüpi. Avatud muuttüüpi kuuluvad sõnad nagu *kõne*, suletud muuttüüpi *da*- või *me*-lõpulise omastavaga sõnad nagu *pime* ja *pide*. Kuigi sõnade algvormi häälikuline kuju on sarnane, saab kindlalt öelda, et *kõne* kuulub suuremasse ja produktiivsemasse muuttüüpi ning *pime* ja *pide* selle väiksematesse mitteproduktiivsetesse täiendtüüpidesse. (Kaalep 2012: 426)

Samas tüübis esindatud mitmete rööpvormide tõttu on osastav kääne üks mitmekesisema vormistikuga kääne eesti keeles. Käändelõpuvariandid on erinevad, sest keeleajalooliselt varieerus suuline kõne paikkonniti, samuti oli erinev keele ülestähendajate päritolu. Varasema kirjakeele tekstide autorid ei rääkinud eesti keelt emakeelena või olid erineva murdetaustaga, mis põhjustas ka tekstide vormikasutuse ebahühtlust. (Valmet 1956: 3–5)

Mati Hindi (1980: 215) arvates on murdeerinevuste kõrval ka grammatika ja sõnade foneetilise struktuuri ajas muutumine põhjuseks, miks eesti keeles esineb üsna palju rööpvorme. Algläänemeresoome keele partitiivi tunnus **-tA* on tänapäeval kasutatavate

osastava tunnuste eelkäija. (Prillop jt 2020: 287) Sõnadele, mis lõppesid *h-*, *k-* või *t*-ga (**pereh*), kujunes osastava tunnuseks geminaat-*t* (**perettä*) ja lõpukao järel tekkis praegune *tubli*-tüübi normingupärane vorm *peret*. Kahesilbilistel ühetüvelistel sõnadel oli partitiivi tunnus -*t* *ä* (*pesät* *ä*), mis kadus, jättes alles praeguse lõputa osastava vormi *pesa*. (Prillop jt 2020: 290) Tänapäeva kirjakeeles on ainsuse osastava käände tunnused -*t*, -*d* või -*da*, kuid tunnus võib vormis ka puududa (Viht, Habicht 2019: 91). Neist tunnustest on kõige produktiivsem -*t* (Prillop jt 2020: 287).

Ann Siiman (2019: 41) võrdles oma doktoritöös ainsuse osastavas käändes *t*- ja vokaallõpu varieerumist kahes grupis. Esimeses grupis oli kolm muuttüüpi: *akvaarium*-rööptüüp, *sepp*-tüübi *kontsert*-alltüüp ja *lugemik*-tüübi *ohklik*-alltüüp. Selgus, et nende muuttüüpide sõnades eelistati pigem vokaallõppu, isegi siis, kui oli võimalik moodustada nii *t*- kui ka vokaallõpuline osastavavorm. Vokaallõppu eelistatakse tänu selle lühidusele ja vorm on arusaadav ka ilma *t*-ta. (Siiman 2019: 41) Siiski võidakse *ohklik*- ja *kontsert*-alltüübis *t*-lõppu kasutada, kuid selle põhjus on ilmselt eesti keelele mitteomases rõhusüsteemis, mida *t*-lõpulise osastavaga vältida tahetakse (Kuresoo 1990: 463–464).

Teises grupis on Siimanil (2019: 42) esmaväteliste vokaallõpuliste kahesilbiliste sõnade kaks muuttüüpi: *pesa*-tüüp (sõnad ei lõppe *e*-ga) ja *tubli*-tüübi *kõne*-alltüüp (sõnad lõppevad *e*-ga). Siimani järgi on *pesa*- ja *kõne*-muuttüübi sõnade vahel osastavas käändes eelistatum muuttüübi enda lõpp, kuid esineb ka teise muuttüübi järgi moodustatud vorme. *Pesa*-tüüpi sõnades kasutatakse *t*-lõpulist osastavat, kui tahetakse seda vormi eristada nimetavast ja omastavast, ning *kõne*-tüüpi sõnades vastupidi vokaallõppu, kuna sõnavorm on ka ilma markeeringuta arusaadav. Fraasides võidakse teistsuguse muuttüübi järgi käänata fraasisisese analoogia või muuttüübi analoogia toel. (Siiman 2019: 42–43, 49)

Siinse töö jaoks olulised muuttüübid on *tubli*-tüübi *kõne*-alltüüp, *pesa*-tüüp ja rööptüüp -*logo*. Neid on lühidalt tutvustatud järgnevates peatükkides.

1.4.1. *Tubli-tüübi kõne-alltüüp*

Jaak Peebo (1997: 48) ja „Eesti keele sõnamuutmise“ (Viht, Habicht 2019: 148–149) järgi kuuluvad *tubli*-tüüpi astme- ja lõpuvaheldusega, enamasti muutumatu tüvega käändsõnad. Nende hulgas on ka *kõne*-alltüüp, mille sõnad on esmavältelised ja *e*-lõpulised. Selguse ja lihtsuse huvides viidataksegi siinses töös esmavältelistele *e*-lõpulistele sõnadele kui *kõne*-tüübi sõnadele, kuna muid *tubli*-tüüpi sõnu töös ei puudutata.

Peebo (1997: 49) kirjutab, et *kõne*-tüübi vormistik on samasugune kui põhitüübil *tubli*, kuid toob eraldi välja, et sõna *vale* ainsuse osastavas kasutatakse ka *t*-ta paralleelvormi (*sed* **vale inimest*).

1.4.2. *Pesa-tüüp*

„Eesti keele sõnamuutmise“ (Viht, Habicht 2019: 149) järgi kuuluvad *pesa*-tüüpi enamasti kahesilbilised esmavältelised astmevahelduseta sõnad, mille tüvi lõpeb vokaaliga *a*, *i*, *o* või *u*. Sõnad võivad olla ka pikemad, kui need on kaasrõhust alates kahesilbilised ja esmavältelised. *Pesa*-tüüpi eristab *kõne*-alltüübist vaid see, et *pesa*-tüübi sõnad ei lõppe *e*-ga. (*Ibid.*)

Pesa-tüüpi sõnade ainsuse osastav kääne on lõputa ning ühtib nimetava ja omastavaga (nim *pesa*, om *pesa*, os *pesa*). Kasutusest võib aga leida ka *t*-lõpulist osastavat, mis käänat nimetavast ja omastavast paremini eristab. (Peebo 1997: 38)

1.4.3. *Rööptüüp*

Kui sõnast moodustatakse vorme, mis on omased mitmele muuttüübile, kuulub see sõna mitut muuttüüpi ühendavasse rööptüüpi. Rööptüüp on kahe muuttüübi segunemisel tekkinud tüüp, kus süsteemselt on võimalikud mõlema muuttüübi vormid. Rööptüüpidesse lisandub sõnu, mida keelekasutajad on hakanud argises kasutuses mõne teise tüübi järgi muutma. (Viht, Habicht 2019: 217) Rööptüüpi kuuluvaid sõnu ei saa eristada morfoloogiaväliste omaduste järgi (Pedaja, Kio 2006: 134). Mati Hindi (1980: 271) arvates piirab selliste rööpvormide levikut ennekõike keelekorraldus, mis uut vormi tihti ebasoovitavaks peab. Tema sõnul pole aga mõtet selliste muutuste vastu võidelda. Hint

pakub, et tänapäeval keele paradigmat pigem ühtlustuvad, mitte ei loo juurde aina uusi alltüüpe. (Hint 1980: 355)

Logo-rööptüüp

„Eesti keele sõnamuutmise“ (Viht, Habicht 2019: 172–173) järgi kuuluvad *logo*-tüüpi kahesilbilised, enamasti esmavärtelised sõnad, mis lõpevad vokaaliga, milleks ei ole *e*. Ainsuse osastavas on neil sõnadel rööpvormid: *tubli*-tüübi järgi *t*-tunnuseline (*igat*) ja *pesa*-tüübi järgi tunnusetu (*iga*). Ka mõni *pesa*-tüübi sõna on hakanud sellele rööptüübile lähenema (**kenat*, **tädit*, **kinot*). (Viht, Habicht 2019: 172–173) Peebol (1997: 38) kuuluvad *logo*-rööptüübi sõnad *pesa*-tüübi alla, kuid ta kirjutab, et sarnaselt sõnaga *iga*, millel on kirjakeeles normingupärased mõlemad osastavavormid, on veel teisigi sõnu, mida on hakatud *t*-lõpulisena käänama. Temale tundub isegi loomulikum, kui uuematel laensõnadel, nagu *homo*, *bugi-vugi*, *logo*, on ainsuse osastava lõpus *t* (*Ibid.*).

1.5. Eesti käändsõnade vormikasutuse probleemid

Tekstis esinevate muutuvate sõnade (sh käändsõnade) erinevad kujud on sõnavormid ehk muutevormid. Käändsõna vormistikku kuuluvad muu hulgas ka käändevormid. Tavaliselt väljendab üht käänat üks vorm, kuid on sõnu, kus võimalikud on ka rööpvormid. Rööpvormid ehk paralleelvormid on sünonüümsed vormid, kus samal sõnal on rohkem kui üks samasuguse grammatilise tähendusega vorm. (Viht, Habicht 2019: 21–22)

Eesti keeles on rööpvormid väga tavalised. Need annavad kasutajale vabaduse valida endale kõige sobivam väljendusvõimalus, kuigi tegelikult ei ole rööpvormid keele lihtsust silmas pidades vajalikud, sest suheldes tuleb nagnii valida ainult üks muutevorm. Et keel oleks kõigile lihtne ja arusaadav, peaksid suhtlejad alternatiivide seast tegema alati sama valiku. (Kaalep 2012: 444–445) Seda nad siiski alati ei tee.

Vormistiku, sh rööpvormide temaatikat on Eestis sageli käsitletud keelekorralduslikust perspektiivist. Kui nt eesti keele kasutajal tekib küsimus, millist muutevormi valida, saab ta

pöörduda Eesti Keele Instituudi keelenõuande poole. Tiiu Erelt on oma 2000. aastal ilmunud artiklis välja toonud kokkuvõtte keelenõuandelt küsitud sagedamate vormimoodustuse teemade kohta. Näiteks probleemse *akvaarium*-alltüübi kohta kirjutas Erelt, et küsiti ainsuse ja mitmuse osastava ning mitmuse omastava vormi moodustamise kohta. (Erelt 2000: 52) Erelti käsitluse põhjal saab järeldada, et enamasti olid keeleteadlased hädas ainsuse ja mitmuse osastava, mitmuse omastava ning ka sisseütleva käände vormidega, kuid probleemsed vormid erinevad muuttüübiti. 2004. aasta bakalaureusetöös, kus uuriti gümnaasiumi- ja põhikoolilõpetajate riigieksamikirjandites tehtud morfoloogia- ja sõnamoodustusvigu, kirjutas Helen Treial (2004), et kõige rohkem eksiti mitmuse osastava vormide moodustamisel, ainsuse osastavas Treial suuri eksimusi ei maininud.

2000. aastal oli *tubli*-tüüpi sõnade käänamine Erelti arvates probleemitu ning küsimused *kõne*-alltüübi sõnade käänamise kohta ainsuse osastavas käändes üllatasid teda. Ta kirjutas, et *kõne*, *hüve*, *pere* kohta küsiti keelenõuandelt paar korda ning põhjus võis olla küsijate liigeses korrektsuses, kus *pesa*-tüübi eeskujul välditi ka *tubli*-tüübis ainsuse osastava *t*-d. (Erelt 2000: 54)

Erelti järgi (2000: 50) leidis küsimuste põhjal otsustades selliseid *pesa*-tüüpi sõnu, millel taheti kasutada *t*-tunnusega ainsuse osastavat. Ka uuematel laensõnadel kalduti kasutama *t*-lõppu, kuigi neil oli ainsuse osastava markeerimise vajadus varieeruv. 2000. aastal leidis ÕSi järgi sõnu (*logo*, *memo*), millel oli lubatud nii *t*-ga kui *t*-ta vorm, ning sõnu (*ego*, *glögi*), millel ainult *t*-ta vorm. (Erelt 2000: 50)

Keeleteadlase muudab sõna automaatselt mingi näidisparadigma (muuttüübi) kohaselt. Reili Argus (2008: 27) on oma doktoritöös kirjutanud, et pärast seda, kui laps on omandanud *t*-lõpulise ainsuse osastava, hakkab ta seda kasutama ka vokaallõpulise osastavaga muuttüüpides. Sellise vormivaliku teeb laps läbipaistvama tunnuse kasuks (Argus 2008: 27).

Käänamise erinevused võivad mõnikord alguse saada ka häälduserinevustest. Näiteks käändub sõna *mõis* astmevahelduseta paradigmas (3. välde) *mõis*, *mõisa*, *mõisat*, *mõisate*, *mõisaid*, aga astmevaheldusega paradigmas *mõis*, *mõisa* (2. välde), *mõisa*, *mõisade*, *mõisu*. Ka soov kasutada *akvaarium*-alltüübi käänamisel *t*-tunnusega ainsuse osastavat tuleb sellest, et (eriti just noorte kõnes) on hakatud *i*-d hääldama *j*-ina ning viimane ja eelviimane silp on häälduses kokku sulanud (nt *solaarium* > **solaarjum*). (Erelt 2000: 53–55)

Sellised häälduserinevused võivad aga olla levinud ainult noorte seas ja ajaga kaduda või võtta aega, et keeles kinnistuda ja domineerivaks muutuda. Karl Pajusalu (2000: 154) järgi muutub keele põhistruktuur pika aja jooksul, suured hääliku- ja vormimuutused võtavad põlvkondi, et tekiks püsiv keelemuutus. Enamik tekkivatest variantsustest on lühiajalised ja seotud keelemoega (Pajusalu 2000: 155).

1.5.1. Õpilaste vormikasutus

Kirjakeele muutusi ja suunda, kuhu need muutused juhivad, võib näha noorema põlvkonna keelekasutusest. Nende keeletaju muutumist saab jälgida näiteks eesti keele riigieksami tööde põhjal. Kui õpilaste tekstides on mingit tüüpi kirjakeele normingust erinevad valikud saagenud, ei pruugi need enam olla juhuslikud, vaid näidata keeles toimuvat üldisemat kasutusnihet. (Habicht 2006: 12–13)

Uno Kuresoo 1990. aasta artiklist selgus, et õpilastel olid vormimoodustuse peamised weakohad sõnarühmades, mille normikohane muutmine erineb paljude tavakasutajate tarvitamisharjumustest. Nende sõnarühmade alla kuuluvad näiteks *lõplik*- ja *kontsert*-tüüpi sõnad, mis normi järgi käänates on eesti keelele mitteomase rõhusüsteemiga, kuna kõrvuti satuvad kaks ülipikka rõhulist silpi (*.lõp.likku*²). *Hammas*-tüüpi omadussõnadel on kahetüvelise käänamise asemel hakatud kasutama ühetüvelist, tugevaastmelise tüvega vormi. Ka sõna *korsten* käänamisel kasutasid õpilased umbes sama palju tol ajal norminguvastaseks peetud vormi *korstent* kui normingupärast vormi *korstnat*. (Kuresoo 1990: 462–464) Praeguseks on nii *korstent* kui ka *korstnat* kirjakeeles aktsepteeritud

² Punkt silbi alguses tähistab siin rõhulist silpi.

vormid. Peeter Päll on kirjutanud, et keelekorraldajad võtavad vormide aktsepteerimisel aina rohkem arvesse tegelikku keelekasutust (Päll 2019:110).

Aime Maade uuris 1963. aastal 7. ja 8. klassi õpilaste tüüpsõnade määramise oskust. Määrata tuli 14 sõna, nt *ehe*, *koma*, *teema*, *korter*, *sammal*. Kokku osales katses 275 õpilast. Keskmise õigesti määratud tüüpsõnade osakaal oli 7. klassis 24% ja 8. klassis 32,2% (Maade 1963: 40). Tabelites 1 ja 2 on välja toodud, millistesse muuttüüpidesse ja kui palju määrati sõnu *ehe* ja *koma*, mis on tema uuritutest ainsad siinse teemaga seotud sõnad. Normingupärane muuttüüp on poolpaksus kirjas.

Tabel 1. Sõna *ehe* (Maade 1963)

Muuttüüp	Õpilased
<i>Mõte</i>	23
<i>Pesa</i>	19
<i>Kõne</i>	7
<i>Tubli</i>	18
Muu	47
Määramata	158

Tabel 2. Sõna *koma* (Maade 1963)

Muuttüüp	Õpilased
<i>Pesa</i>	127
<i>Kõne</i>	2
<i>Tubli</i>	12
Muu	9
Määramata	124

Kuigi sõna *ehe* ei kuulu selles töös uuritavate muuttüüpide alla, on siiski tähelepanuväärne, et *pesa*- või *tubli*-tüüpi (ja *kõne*-alltüüpi) on sõna määratud rohkem kui selle normingupärasesse muuttüüpi. Õpilaste jaoks võis olla määrav tunnus see, et sõna *ehe* algvorm on samuti kahesilbiline ja esmaväline.

Tabelitest selgub, et sõna *koma* on peaaegu pooltel kordadel määratud ootuspärasesse muuttüüpi, *tubli*-tüübi või selle *kõne*-alltüübiga on sõna seotud 14 korral. Sõna *ehe* määramisel on rohkem eksitud. Ootuspäraselt (*mõte*-tüüpi) on see määratud 23 korral, *pesa*-tüübiga on seda ühendatud 19 korral ning *tubli*-tüübi või selle *kõne*-alltüübiga 25 korral. (Maade 1963: 32–33)

Maade (1963: 36) arvates võivad norminguvastased seosed tekkida teise tüüpsõna eeskujuks võtmisel – tüüpsõnastamisel tuleb arvestada vädet, silpide arvu ja mõnel juhul sõna lõpuhäälikuid. Nt sõna *ehe* on esmavänteline ja kahesilbiline, mille tõttu võidakse teda liigitada *pesa*-tüüpi. Samas on see ka *e-lõpuline*, mis võib anda aluse selle *kõne*-tüüpi liigitamiseks. *Koma* on esmavänteline ja kahesilbiline, seega võiks selle liigitada *kõne*-tüüpi, samas kahesilbilisuse alusel ka *tubli*- või *mõte*-tüüpi. (Maade 1963: 36–37)

Maade (1963: 50–55) lasi 275 õpilasel kirjutada ka ette antud sõnade ainsuse ja mitmuse vormid. Vaatlen siin ainult ainsuse osastava vormi sõnadest *tubli*, *tädi* ja *nüri*. Tabelid 3, 4 ja 5 näitavad, kuidas õpilased vorme kirjutasid. Siinse töö seisukohast huvipakkuvad vormid on alla joonitud.

Tabel 3. Sõna *tubli* ainsuse osastavas

Sõna	Õpilased
<i>Tublit</i>	209
<i>*Tubli</i>	16
<i>*Tublid</i>	5
<i>*Tublidat</i>	2

Tabel 4. Sõna *tädi* ainsuse osastavas

Sõna	Õpilased
<i>Tädi</i>	199
<i>*Tädit</i>	74
<i>*Tädid</i>	4

Tabel 5. Sõna *nüri* ainsuse osastavas

Sõna	Õpilane
<i>Nüri</i>	151
<i>*Nüridat</i>	84
<i>*Nürit</i>	37
<i>*Nürid</i>	7
<i>*Nürja</i>	1

Katsest selgus, et 1963. aastal osutus õpilastele raskeimaks ainsuse ja mitmuse osastav kääne. *Pesa*-tüüpi sõnu kiputi juba siis käänama *kõne*-tüübi analoogial ja *pesa*-tüübi omadussõnu *õpik*-tüübi *eda*-adjektiivide analoogial. (Maade 1963: 56)

Sama ei saa öelda 1999. aasta riigieksamitööde analüüsi põhjal. Valimisse sattunud eksamitöodes oli *pesa*-tüübis *t*-lõpulist osastavat kasutatud ainult ühel korral, vormis **pliivabat*. Samuti oli vaid korra eksitud *kõne*-alltüübi ainsuse osastava vormi moodustamisel, seda sõnaga *mure*. (Tedresalu 2000: 48–49)

Kuresoo andmetel sõltub veavormide sagedus sõna kasutussagedusest. Tema katses käänasid 50% üliõpilastest vähem levinud sõna *lüsi* (*seda *lüsi*) valesti, samas sagedasemat sõna *süsi* (*nende *süside*) ainult 2,7%. Ka õpetajad andsid karmimaid hinnanguid igapäevasemates sõnades (*käsi*, *süsi*) tehtud eksimustele kui sama käändtüübi harva esinevates sõnades (*lüsi*). (Kuresoo 1990: 464–467)

Maade (1963: 53) on arvanud, et õpilased ei mõtle sõnu käänates tüüpsõnadele, vaid lähtuvad oma keelekasutusest. Võib eeldada, et kõik nendest õpilastest, kes sõnale *ehe* ebaootuspärase muuttüübi valisid, ei käänaks siiski seda sõna norminguvastaselt (*selle*) **ehe*. Kuresoo (1990: 470) arvates võiks kooliõpetuses vigade raskuse hindamisel leebemalt hinnata võõramat, harvemini kasutatavat vormi. Sagedussõnastiku andmeid arvestades oleks seega näiteks **tädit* raskem eksimus kui **tuvit* (Kaalep, Muischnek 2002). Kuid kui sõna ongi tarvitatud erinevalt ja selle kasutuse traditsioon on kõikuv, tuleks aktsepteerida kõikumist ka kasutajatele. Eksimused tekivad, kui autoriteetsetes allikates on kasutatud õigekeelsusnormidest lahknevaid sõnavorme (Kuresoo 1990: 470). Tänapäeval ei pruugi autoriteetsed allikad olla siiski enam need, millest keelekasutajad õppust võtavad, sest infot on ümberringi väga palju.

1.5.2. Keelekorraldus ja -kasutus

Kirjakeele normi loomisel võib autoriteetseteks allikateks pidada keelekorraldajaid. Peeter Päll (2019: 110) on kirjutanud, et keelekorraldus peaks olema soovitatav ning mitte panema rangelt paika õiget ja valet keelt, sest keel ei ole alati üheselt mõistetav, alati jääb

piiripealseid nähtusi. Kui tahta elada vabas ühiskonnas, ei tohiks ka keelekorraldus väga range ja tsenseeriv olla. Keelekorralduse üldisem mõte peaks olema hoida keelt kasutatavana, seda rikastada ja õpetada seda teadlikult kasutama. Krista Kerge (1994: 149) arvates ei pea keelekorraldus tegelema tüübinihetega. Pälli arvates võiks keelekorraldajad koguda andmeid kasutusest ja nende põhjalt kirjeldada, mis on ühiskonnas parasjagu normiks, ning tulemused rakendamiseks avaldada. Ta tõdeb, et aina rohkem keelekorraldajad neid andmeid ka arvesse võtavad, pöörates tähelepanu sellele, et kirjakeel ja tegelikult kasutatav keel üksteisest liiga kaugele ei läheks. Silmas tuleb pidada ka seda, et uue normingu kõrval jääks samuti kehtima vana. (Päll 2019:110–111) Tavaliselt ei kao vana vorm uue ilmudes, vaid jääb alles teise vormimoodustuse võimalusena (Hint 1980: 270).

Krista Kerge (1994: 145) on kirjutanud, et keelekorralduselt tahetakse võimatut. Ühelt poolt soovitakse, et pandaks paika reeglid õige keele säilitamiseks, ja teiselt poolt, et lastaks vabaks nähtused, mida „kõik“ juba kasutavad. Samas kirjutab Kerge (1994: 146), et emakeelt ei saa valesti rääkida ja õigeid valikuid võib olla rohkem kui üks. Sellise mulje võivad jätta aga grammatikaraamatud, milles kirjeldatud grammatika pole arvestanud keelekasutajate tunnetuste erinevustega. Siis proovitaksegi lähtuda kas enda keelemaitsest, -kogemusest, -õpetusest või nähtuse sagedusest, et leida üks ja õige variant. (Kerge 1994: 146, 148–149)

Tegelikus keelekasutuses ei olene siiski niivõrd keelekorraldajatest, milline vorm jääb püsima ja milline kaob. Vormi püsijäämine sõltub vormi kasutamise sagedusest. Tuttavamad ja sagedasemad vormid on keeles vastuvõetavamad. Tegelik keelekasutus mõjutab grammatikat, kujundab selle, mitte vastupidi. (Bybee 2010: 11, 214) Kõneleja teadmised keelestruktuuri kohta sõltuvad sellest, milline keelekasutus on teda ümbritsenud. Kasutuspõhise teooria järgi sõltuvad keelemuutused esinemissagedusest, kuna sagedased nähtused kinnistuvad mällu. Samuti on oluline suhe sõnavara ja struktuuri teadmiste vahel. Kasutuspõhise teooria järgi ei ole keelestruktuurid muutumatud, sest neid mõjutavad kasutaja teadmised, mis kasutuses pidevalt varieeruvad. (Diessel 2017: 1–2). Selle

lähenemise järgi koosneb grammatika just neist vormi ja tähenduse mallidest, millega keelekasutajal on kogemust. Keelekasutajat ei mõjuta valikute tegemisel ainult mälu, niisama olulised on ka mittekeeleline tunnetus ja sotsiaalsed tegurid (nt millised on kuulajad). (Diessel 2017: 6) Kasutuspõhise teooria kohaselt tuleb uurida võimalikult palju andmeid, et näidata mingi nähtuse ulatust (Bybee 2010: 10).

2. Meetod ja materjal

Kahesilbiliste esmaväteliste sõnade rööpmuutmise uurimiseks olen bakalaureusetöös kasutanud Sketch Engine'i eesti keele ühendkorpust (ENC 2019). Korpus osutus valituks tänu selle suurusele: see sisaldab 1,5 miljardit sõnet, olles praeguseks suurim eesti keele korpus (Sketch Engine). Ann Siiman kasutas osastava käände vormide uurimiseks Tartu Ülikooli koondkorpuse uue meedia allkorpust, mis koosnes 22 miljonist sõnest, ja tema arvates võis see korpus jääda väikeseks, sest otsitud vorme esines seal mõnikord alla kümne korra (Siiman 2019: 30, 36). Seega tahtsin sõnu uurida võimalikult suurest ja uuest korpusest, et oleks võimalik vormide variatiivset kasutust jälgida ja tulemusi üldistada.

Et valida uurimiseks sobivad markersõnad, koostasini loetelu sõnadest, milles olin pannud tähele varieeruvat ainsuse osastava kasutust. Lisasin loetellu ka varasemate uurimuste tähelepanekud (Siiman 2019). Plaanis oli valida uurimiseks mõlemast muuttüübist kuus sõna. Sõnarahkest *pesa*-tüübist, kus on nii nimi- kui ka omadussõnu, valisin sõnad: ***elu***, ***ema***, ***huvi***, ***vana***, ***vaba***, ***kena***. Rohkem kui sõnadest *elu* ja *huvi* on varieeruvaid vorme märgitud perekonnaliikmeid tähistavates sõnades *tädi* (Metslang 2013: 511), *isa* (Habicht 2006: 19), kuid praegu valisin sugulussõnadest vaid ühe, *ema*.

Kõne-alltüüp on tunduvalt kitsama sõnavalikuga ja peale sõna *vale* ei leidunud selles tüübis uurimiseks sobivaid omadussõnu. Omadussõnana kasutatakse küll ka sõna *lohe*, kuid seda ei esinenud korpuses omadussõnana. Selle tõttu on *kõne*-tüüpi esindavas valimis põhiliselt nimisõnad. *Kõne*-alltüübist valisin uurimiseks sõnad: ***pere***, ***vahe***, ***kõne***, ***hüve***, ***lõhe***, ***vale***. Võrdluseks võtsin vaatluse alla ka *pesa*- ja *kõne*-tüüpe ühendava rööptüübi *logo*-, et jälgida, kumma muuttüübi osastava lõppu sealsetes sõnades eelistatakse. Kuna keskendusin bakalaureusetöös *pesa*- ja *kõne*-tüüpidele, võtsin *logo*-tüübist valimisse kaks sõna: ***homo*** ja ***guru***.

Ainsuse osastava käändelõppude uurimiseks tuli korpuses otsingu tüübiks valida „*word*“ (sõna). Lihtne oli nii *pesa*- kui ka *kõne*-tüübis leida *t*-lõpulist osastavat, sest see on

markeeritud ning eristub nimetava ja omastava vormidest. *Pesa*-tüübis ei olnud probleemi ka vokaallõpulise ainsuse osastavaga, kuna vokaallõpp on selles tüübis normingupärane vorm ja korpuses kasutatud automaاتمārgendaja suudab ka markeerimata osastavat tuvastada juhul, kui markeerimata vorm on kirjakeeles normingupärane. Materjali otsides ei leidnud ma ootuspäraselt kordagi, et automaاتمārgendaja oleks vokaallõpulist norminguvastast osastavavormi osastavaks mārgendanud. Selle tõttu ei tulnud *kōne*-tüübi kohta päringut tehes välja ühtki vokaallõpuga ainsuse osastavat. Seda vormi oli võimalik leida niisiis ainult nimetavaks või omastavaks mārgendatud vorme käsitsi läbi vaadates, kuid vormihomonüümia tõttu tuli selliseid vasteid enamasti tuhandeid ning kõigi nende läbivaatamine oleks olnud liiga ajamahukas ja ehamõistlik.

Sobivaima uurimismeetodi leidmiseks valisin ühe katsesõna, *pere*, millega erinevaid otsinguvõimalusi proovida. Esimesest katsetusest selgus, et automaاتمārgendaja abil oli siiski võimalik leida norminguvastaseid vokaallõppe. Kui valida otsingu tüübiks „CQL“ (regulaaravaldis), saab esitada omadussõna sisaldava nimisõna fraasi päringu. Otsitav vorm tuli välja, kui fraasi teine sõna oli ainsuse osastavaks mārgendatud. Seega tegin sõnaga *pere* kolm päringut omadussõna sisaldavates nimisõna fraasides, kus omadussõna oli alati osastavaks mārgendatud.

Esimeses päringus oli *pere* nimetavas, teises omastavas ja kolmandas osastavas käändes. Kahe esimese puhul eeldasin, et saan vastuseks vokaallõpuga ainsuse osastava, ja kolmanda puhul, et *t*-lõpuga osastava vormi. Jārgmisena vaatasin juhuvalimi alusel ühes käändes läbi alguses 200 ja seejärel 400 vastet, et päringute tulemusi omavahel võrreldes teada saada, kas 200 vastega juhuvalim on piisav üldistuste tegemiseks. Selgus, et vaatamata nimisõna *pere* sagedasele kasutusele korpuse tekstides oli nimetavas ja omastavas käändes omadussõna sisaldava fraasi vasteid alla 300. Osastavas (*peret*) tuli vasteid 1944 ning vaadates üle esmalt 200- ja seejärel 400-sõnalise juhuvalimi tulemused, selgus, et mõlemal juhul olid kõik näited õigesti osastavaks mārgendatud.

Samuti selgus katse käigus, et nimetava ja osastava kohta ei pea eraldi päringuid tegema, kui otsitav „lemma“ (sõna algvorm) vahetada päringureal „word’i“ (sõna) vastu. Seega tegin vokaallõpulise osastava vormipäringu uuesti, et saaksin nii nimetavaks kui ka omastavaks märgendatud vormist võtta kokku 200 päringuvastega juhuvalimi. Sellest valimist ei olnud 40 vormi siiski ainsuse osastavas. Kui vormi oli kontekstis võimalik tõlgendada mitmel moel, siis ei märkinud ma seda mittetüüpiliseks vormiks (näide 1).

- (1) ... peame oma põhiseaduses sätestatud eesmärgi täitmiseks teadlikult tegelema sellise ühiskonna ülesehitamisega, kuhu inimesed soovivad elama jääda, tagasi tulla ja **oma pere luua**.

Järgmisena otsisin korpusest sõna *pere* ilma omadussõnalise laiendita. *t*-lõpulise ainsuse osastava vormi *peret* kohta tuli korpusest vasteid 20 058 ja sarnaselt fraasis esinenud sõnaga *pere* olid nii 200- kui ka 400-sõnalise juhuvalimi kõik vasted ka siin ainsuse osastavas käändes. Neist päringuist järeldasin, et 200 tulemusega juhuvalimist piisab selles töös järelduste tegemiseks. Juhul kui lauseid tuli alla 200, vaatasin üle kõik laused. Sobivate päringuvastuste hulk kahanes aga märgatavalt, kui otsisin mõlemast juhuvalimist vokaallõpuga ainsuse osastava vormi **pere*. 200 päringuvastusega juhuvalimis esines **pere* kolm korda ja 400 päringuvastusega juhuvalimis neli korda ainsuse osastavas käändes, ülejäänud vasted olid nimetavas või omastavas.

Omadussõna sisaldava fraasiga otsingu positiivne külg oli, et enamik vasteid olid sobivad nii *t*-lõpuga kui ka ilma selleta päringuis. See lühendas vastete läbivaatamise aega ning tegi ka tulemuste võrdlemise lihtsamaks, sest juhuvalimist ei pidanud maha arvestama peaaegu kõiki seal olnud vasteid, näiteks kui 200 päringuvastusega valimist 197 ei olnud osastavas käändes. Negatiivne oli see, et omadussõnaga fraasis võib käändelõpp sõltuda muudest põhjustest kui üksikult esineval sõnal. Näiteks fraasides *uut ilusat peret* ja *uut ilusat ema* võivad nimisõnale eelnevad omadussõnad mõjutada osastava tunnuse valikut, kuid selles töös ma fraasisesele analoogiale ei keskendunud. Lausetes *tahan näha peret* ja *tahan*

näha ema sõnade vahel sellist vastastikust vormi mõjutamist ei ole. Omadussõnaga fraasis esinevate ning üksikult kasutatud sõnade päringuvasteid ei saa ka omavahel võrrelda.

Üksiku sõna otsing oleks materjali leidmiseks parem, sest otsitav sõna ei pea olema seotud fraasiga ning järeltõlki saab teha ainult sõnast endast lähtudes. Keerukam on aga üksiku sõna otsingu puhul erinevate päringute vastete võrdlemine, sest mittetüüpipärase vokaallõpuga ainsuse osastava vormid on segamini nimetava ja omastava vormidega. Seega ei saa omavahel võrrelda nt 200 päringuvastuse juhuvalimis ainsuse osastava tüüpipäraseid ja mittetüüpipäraseid vorme.

Kuna üksiku sõnaga päringuid ei saanud *kõne*-alltüüpi kuuluvate sõnadega sellise meetodiga teha, otsustasin nendega teha päringuid ainult omadussõnaga nimisõnafraasis. Et oleks ühine võrdlusalus, tegin fraasiga päringu kõigile sõnadele. Järelduste peatükis keskendungi peamiselt omadussõnalise laiendiga fraasis esinenud vormidele.

Kuna *pesa*-tüüpi sõnadel tuli norminguvastane ainsuse osastava vorm korpusest välja nii fraasiga kui ka ilma, kirjeldan ka üksiku sõnaga tehtud päringute vasteid, et näidata nende sõnade laiemat kasutust. Samadel põhjustel olen uurimusse lisanud ka *logo*-rööptüübi sõnad. Jätsin seda meetodit kasutades välja omadussõnad, mis esinesid nimisõnafraasis enamasti omadussõnalise täiendina ja tulid välja ka varasemast päringust.

Vokaal- ja *t*-lõpuliste osastavavormide kasutussagedust saab võrrelda, kui mõlema vormi kasutuskorrad kokku liita ja summast arvutada protsentandmed mõlema vormi kasutuse kohta. Tavaliselt sattus korpusepäringu vastete hulka ka mitu ekslikult osastavaks märgitud vormi, mis tuli vastete hulgast eraldada. Selliste ebasobivate vastete eraldamine oli aga keeruline, kui korpusepäringu vasteid tuli üle 200, sest sellisel juhul vaatasin käsitsi läbi ainult 200 ja sobimatud variandid eemaldasid ka ainult sealt.

Kui päringu vasteid tuli üle kahesaja, lõin arvutuskäigu, et saada teada ligikaudne arv, kui palju kõigist vastetest on korpuses õigesti osastavaks märgendatud. See oli vajalik tulemuste hilisemaks võrdlemiseks tüüpipärase ja mittetüüpipärase osastavavormide osakaalu põhjal eri sõnades. Arvutuskäik oli sõna *ema* näitel järgmine (vt ka lisa 1):

1. Võtsin vormi, kus korpuspäringu vasteid oli üle kahesaja, nt vokaallõpulise osastavavormi *ema* 1822 vastega.
2. Vaatasin läbi esimesed 200 vastet ja jätsin neist alles õigesti osastavaks märgendatud juhud (vormiga *ema* 189).
3. Arvutasin õigesti märgendatud osastavavormide protsendi läbivaadatud 200 vastest (vormiga *ema* 94,5%).
4. Korrutasin selle protsendi algselt saadud vastete arvuga (vormiga *ema* $1822 \times 0,945 = 1722$).
5. Liitsin saadud arvu *t*-lõpulise osastavavormi **emat* vastetele ($1722 + 3 = 1725$).
6. Jagasin summa mõlema osastavavormi arvuga ja sain tulemuse, mitmel protsendil juhtudest kasutatakse *t*-lõpulist ja mitmel vokaallõpulist osastavat (vokaallõpulise osastavavormi osakaal sõnas *ema* on seega $1722/1725 = 0,998 \approx 100\%$).

Saadud protsentandmete põhjal esitan töös võrdlused ja teen ka järeldused.

3. Ainsuse osastava käände vormide kasutus

Korpusuuringu tulemused on siin peatükis välja toodud muuttüüpide kaupa: esmalt *kõne*-alltüübi sõnad, siis *pesa*-tüübi sõnad ja viimasena *logo*-rööptüübi sõnad. Iga sõna kohta on kirjas, mitu tüübipärast ja mittetüübipärast vormi sel esines, vormide kohta on korpusest lisatud ka näitelause. Esimesena on alati esitatud tüübipärane vorm. Korpusest on sõnu otsitud nii nimisõnafraasis koos omadussõnalise laiendiga kui ka üksikult ilma fraasita.

3.1. Tulemused muuttüüpide kaupa

Tabel 6 on omadussõnaga nimisõnafraaside kohta (vt lisa 1). Esitatud on uuritud sõnade ainsuse osastava käände mõlemad vormid ja nende hulk korpuses. Kui vasteid tuli üle 200, vaatasin juhuvalimi järgi läbi 200 vastet (vt ptk 2).

3.1.1. *Pesa*-muuttüüp omadussõnaga nimisõnafraasis

Pesa-tüübist uuriti järgmisi sõnu: *elu*, *ema*, *huvi*, *vana*, *vaba* ja *kena*. Sagedussõnastiku (Kaalep, Muischnek 2002) järgi on nendest nimisõnadest kõige sagedasem *elu* (1088 korda), seejärel *ema* (795) ja *huvi* (361) ning omadussõnadest *vana* (752), *vaba* (246) ja *kena* (93).

Elu – *t*-lõpulist osastavat ei leidunud, kõik vormid olid vokaallõpulised.

Vormi *elu* leidis omadussõnaga nimisõnafraasis 43 791 korral. Juhuvaimi kõik 200 vastet olid otsitud käändes (näide 2).

(2) *Neil poole vana elu mille juurde tagasi pöörduda.*

Korpuses ei esinenud omadussõnaga nimisõnafraasis ühtki mittetüübipärase osastava vormi **elut*.

Ema – *t*-lõpulist osastavat esines vähem kui 1%-l juhtudest, seega oli vokaallõpuliste vormide osakaal 100%.

Vormi *ema* oli omadussõnaga nimisõnafraasis kasutatud 1822 korda. 200 vastega juhuvalimisse sattus 189 ainsuse osastava vormi (näide 3).

(3) *Lapsed jäävad ootama uut ema või isa.*

Mittetüübipärasest vormi **emat* esines omadussõnalise laiendiga fraasis kolm korda (näide 4).

(4) *Ei me taha uut emat, ikka meil süda valutab.*

Ühel juhul on vorm *uut* mõjutanud fraasis sõna *ema* ainsuse osastavavormi, aga teisel juhul mitte.

Huvi – *t*-lõpulist osastavat leidis vähem kui 1%-l juhtudest, seega oli vokaallõpuliste vormide osakaal 100%.

Vormi *huvi* oli omadussõnaga nimisõnafraasis kasutatud 22 200 korda. 200 vastega juhuvalimisse sattus 195 ainsuse osastava vormi (näide 5).

(5) *Võõrad maad ja kultuurid pakuvad teile põletavat huvi.*

Vormi **huvit* esines omadussõnalise laiendiga fraasis üks kord (näide 6).

(6) *Senised kaheksa osanäitust on osutunud menukateks ja näidanud väga erinevas vanuses külastajate elavat huvit lähimineküü sündmuste vastu.*

Vana – *t*-lõpulist osastavat leidis 2%-l ja vokaallõpulist 98%-l juhtudest.

Vormi *vana* oli omadussõnaga nimisõnafraasis kasutatud 24 352 korda. 200 vastega juhuvalimises oli 167 juhtu otsitud käändes (näide 7).

(7) *Kaks vana daami jalutavad raudteeäärses metsas.*

Vormi *vanat oli korpuses 493 korda, 200 vastega juhuvalimist olid kõik vasted mittetüübipärased osastavavormid (näide 8).

(8) *Vana sa ise oled siis, et tunned nii vanat naist.*

Vaba – t-lõpulist osastavat esines 1%-l ja vokaallõpulist 99%-l juhtudest.

Vormi vaba oli omadussõnaga nimisõnafraasis kasutatud 39 698 korda. 200 vastega juhuvalimis oli 195 vastet osastavas käändes (näide 9).

(9) *Tööandja andis kolm vaba päeva, et uputuse tagajärgi siluda.*

Vormi *vabat oli korpuses 447 korda, 200 vastega juhuvalimist olid kõik vasted mittetüübipärased osastavad (näide 10).

(10) *Tundub, et tollel artikli autoril on ka liiga palju vabat aega.*

Tekstidest torkas silma, et paljud mittetüübipärased vormid olid fraasides *vabat aega ja *vabat tahet.

Kena – t-lõpulist osastavat leidis 6%-l ja vokaallõpulist 94%-l kasutusjuhtudest

Vormi kena oli omadussõnaga nimisõnafraasis kasutatud 4163 korda. 200 vastega juhuvalimis oli osastavas käändes 189 tulemust (näide 11).

(11) *Uued põlvkonnad õpetatakse kena jalkat mängima.*

Vormi *kenat esines korpuses 265 korral, 200 vastega juhuvalimis olid kõik juhud norminguvastased osastavavormid (näide 12).

(12) *Otsin tänä õhtuks kenat naist, võime minna ka loodusele.*

Siin jäi materjalist silma, et suur osa mittetüübipärastest vormidest pärines tutvumiskuulutustest, kus vormi **kenat* kasutati koos sõnadega *naist, tütarlast, noormeest, neiut* jne. Tüübipärast vormi esines 200 vastega juhuvalimis palju vähem tutvumiskuulutustes, rohkem oli *kena* kasutatud vormelistunud soovides ja ütlustes, nt *kena päeva, kena aastavahetust*. Vaatamata nimisõna käändetunnusele on sellistes fraasides tüübipärane vorm *kena* rohkem kinnistunud kui **kenat*. Vormi **kenat* laiem kasutus tutvumiskuulutustes võib samuti viidata kinnistumisele fraasides, kus *kena* esineb koos inimest väljendava sõnaga. Samal ajal võib see viidata ka asjaolule, et tutvumiskuulutuste kirjutajad ei järgi kirjakeele normingut.

3.1.2. *Kõne-alltüüp omadussõnaga nimisõnafraasis*

Korpusmaterjalist uuriti järgmisi *kõne*-alltüüpi sõnu: *pere, vahe, kõne, hüve, lõhe* ja *vale*. Sagedussõnastiku (Kaalep, Muischnek 2002) järgi on nendest sõnadest kõige sagedasem *pere* (216), seejärel *vahe* (200), *kõne* (157), *lõhe* (10) *hüve* (8) ja omadussõna *vale* (149).

Vahe – *t*-lõpulise osastava osakaal oli 100%, sest vokaallõpulisi vorme esines vähem kui 1%-l juhtudest.

Omadussõnaga nimisõnafraasi päringus esines vormi *vahet* 14 013 korda ja 200 vastega juhuvalimi kõik tulemused olid tüübipärased osastavavormid (näide 13).

(13) *Kuid kas pikas perspektiivis ongi suurt vahet?*

Vormi **vahe* leidus otsitud mittetüübipärase osastavana 38 korral (näide 14).

(14) *Lohutan end sellega, et suurt vahe ju pole.*

Hüve – *t*-lõpulist osastavat oli 13%-l ja vokaallõpulist 88%-l kasutusjuhtudest.

Omadussõnaga nimisõnafraasi päringus esines tüübipärast osastava vormi *hüvet* 69 korral (näide 15).

(15) *Ühiskond ootab meilt avalikku hüvet.*

Vormi **hüve* esines 471 korral, 200 päringuvastega valimi juhtudest 198 oli tüübipärasest lahknev osastav (näited 16 ja 17).

(16) *Ühiskond ootab ÜPP-lt avalikku hüve.*

(17) *Uut laadi suhtlusvõrgustikud püüavad suurendada üldist hüvet.*

Fraasis olid nii **hüve* kui ka *hüvet* tihti koos sõnadega *avalikku*, *üldist* või *ühist*. Näiteid vaadates tundus, et omadussõna käändelõpp ei mõjutanud üheselt sõna *hüve* osastava vormi valikut (vt näiteid 16 ja 17), sest tüübivastane vorm võis esineda fraasis nii vokaallõpulise kui ka *t*-lõpulise osastavavormiga omadussõnaga.

Lõhe – *t*-lõpulist osastavat esines 97%-l ja vokaallõpulist 3%-l juhtudest.

Omadussõnaga nimisõnafraasi päringus esines vormi *lõhet* 854 korral. Juhuvaimi kõik 200 vastet olid tüübipärased osastavavormid (näide 18).

(18) *Piibuga kalamees hoiab süles väga suurt lõhet.*

Mittetüübipärast osastavavormi **lõhe* leidis korpuses 31 korda omadussõnaga nimisõnafraasis (näide 19).

(19) *Lõpuks suutis ta siiski mitu suurt lõhe välja kaubelda, lisaks loovutas ühe arbuusi.*

Ka vormi **lõhe* puhul oli vastetest näha, et fraasisisese analoogia mõju ei olnud selles vormis piisav *t*-lõpulise osastavavormi kasuks otsustamisel.

Pere – *t*-lõpulist osastavat esines 85%-l ja vokaallõpulist 15%-l juhtudest.

Omadussõnaga nimisõnafraasis esines vormi *peret* korpuses 1944 korda. 200 päringuvastega juhuvalimis olid kõik vasted tüübipärased osastavavormid (näide 20).

(20) *Valgamaal on 81 viie- ja enamalapselist peret, neis elab kokku 477 last.*

Vormi **pere* tuli vasteks 428 korda ja läbi vaadatud 200 vastega juhuvalimist osutus otsitud mittetüübipäraseks osastavaks 160 juhtumit (näide 21).

(21) *Kui pole võimalik lapsele tema bioloogilist pere tagasi võita, tuleks toetada kasuperesid.*

Kõne – *t*-lõpulist osastavat leidis 95%-l ja vokaallõpulist 5%-l kasutusjuhtudest.

Omadussõnaga nimisõnafraasi päringus esines vormi *kõnet* 2054 korda, 200 vastega valimi kõik juhud olid tüübipärased osastavavormid (näide 22).

(22) *Maapiirkonnas aga kuuleb venekeelset kõnet veel harvem.*

Vormi **kõne* esines tüübipärase osastavana 118 korda (näide 23).

(23) *Kui switchi port on korras, kuuled tagasitulevat kõne normaalselt.*

Vale – *t*-lõpulist osastavat esines 46%-l ja vokaallõpulist 54%-l juhtudest.

Sõna *vale* oli *kõne*-alltüübis uuritutest ainuke omadussõna. Omadussõnaga nimisõnafraasi päringus esines vormi *valet* 2475 korral. 200 vastega juhuvalimist olid kõik juhud tüübipärased osastavavormid (näide 24).

(24) *Äkki on sul seal valet tüüpi lambda.*

Vormi **vale* oli korpuses 3383 korda, 200 vastega juhuvalimist olid tüübipärasest lahknevad osastavavormid 170 (näide 25).

(25) „*Kui vale liigutust vältida, ei tohiks probleeme olla,“ arvas Ani.*

3.1.3. Logo-rööptüüp omadussõnaga nimisõnafaasis

Logo-rööptüübist uuriti kaht sõna: *homo* ja *guru*. Selle tüübi sõnadel on kirjakeeles aktsepteeritud nii vokaal- kui ka *t*-lõpuline ainsuse osastav. Tüüp ise on praegu väike, sisaldades 35 sõna, millest enamasti kõik on uued laensõnad, nt *jalapeno, memo, promo, soja, sumo*. Sagedussõnastiku (Kaalep, Muischnek 2002) järgi nende nimisõnade hulgas sagedasi sõnu ei ole: *homo* (7), *guru* sõnastikus ei esinenud.

Homo – *t*-lõpulist osastavat esines 23%-l ja vokaallõpulist 77%-l juhtudest.

Vormi *homo* oli omadussõnaga nimisõnafaasis ainsuse osastavas käändes kasutatud 10 korda (näide 26).

(26) *Enamus inimesi pole näinudki elusat homo, aga kui paljud neid vihkavad.*

Vormi *homot* leidis omadussõnaga nimisõnafaasis kolm korda (näide 27).

(27) *Kas naiselikku homot armastav naine on lesbi?*

Guru – *t*-lõpulist osastavat esines 27%-l ja vokaallõpulist 73%-l juhtudest.

Vormi *guru* oli omadussõnaga nimisõnafaasis kasutatud 22 korda (näide 28).

(28) *Ma usun ainult ennast ja oma sisemist guru – intuitsiooni.*

Vormi *gurut* esines omadussõnaga nimisõnafaasis kaheksa korda (näide 29).

(29) *Järgijagi peab oma tulevast gurut proovima ja veenduma selles, et too on tõeliselt õpetatu.*

3.1.4. Üksiku sõnaga tehtud päringud *pesa*-tüübi ja *logo*-rööptüübi nimisõnades

Tegin lisaks fraasiga päringutele *pesa*-tüübi ja *logo*-rööptüübi nimisõnadest ka üksiksõnaga päringu, kus vormidel puudus fraasis esinemise tingimus. Eesmärk oli näha, kas fraasis ja fraasita kasutusel võib täheldada erinevusi. *Pesa*-tüübi ja *logo*-rööptüübi sõnade vokaallõpulise osastava vormide üle otsustamine ei olnud kohati lihtne isegi konteksti arvestades (näide 30). Probleemseid lauseid ei olnud siiski palju, mistõttu ei tohiks see tulemust mõjutada.

(30) *Niisiis peab valitsus leidma regionaalpoliitikas kiiresti vastuse küsimusele, kuidas teha elu väljaspool Tallinna noortele haritud naistele vastuvõetavaks.*

Tabel 7 sisaldab üksiku sõna otsinguga saadud päringuvasteid, välja on toodud uuritud sõnade ainsuse osastava käände mõlemad vormid ja nende hulk korpuses (vt lisa 2). Tühjaks jäetud lahtrites polnud vaja korpuse osastavaks märgendamise täpsust protsentides arvutada, sest vaseid oli alla kahesaja ja vaatasin need kõik läbi.

Elu – *t*-lõpulist osastavat esines vähem kui 1%-l juhtudest, seega oli vokaallõpuliste vormide osakaal 100%.

Vormi **elut* oli korpusmaterjalis kasutatud 13 korda (näide 31).

(31) *Seega, kui keegi lastest tahab rahulikumat elut, siis kutsuge kindlasti Hull Nutut.*

Nagu on näha näites 33, siis korpuses ikka esines omadussõnaga nimisõnafraasi, kuigi fraasipäring ei andnud ühtki vastet.

Emat – *t*-lõpulist osastavat esines 2%-l ja vokaallõpulist 98%-l juhtudest.

Vormi **emat* oli osastavas käändes kasutatud kokku 102 korral (näide 32).

(32) *Kas su õde oli juba varem **emat** lõõnud?*

Sõna *ema* puhul oli märgatavalt rohkem kasutatud mittetüübipärasest osastavavormi, kui sõna ei esinenud omadussõnana fraasis.

Huvi – *t*-lõpulist osastavat esines vähem kui 1%-l juhtudest, seega oli vokaallõpuliste vormide osakaal 100%.

Vormi **huvit* oli osastavas käändes kasutatud 17 korral (näide 33).

(33) *Vaid näha Eesti ja Itaalia vahel olevaid riike, külastades meile **huvit** pakkuvaid kohti ning saades kokku sõpradega.*

Oleks võinud eeldada, et sõna *huvi* koos vormiga *pakkuvaid* esineb vokaallõpulise osastavavormiga, sest keelekasutajale võiks olla need sõnad tuttavad liitsõnana *huvipakkuv*, kus sõnal *huvi* ei ole *t*-lõpulist ainsuse osastava vormi.

Homo – *t*-lõpulist osastavat esines 37%-l ja vokaallõpulist 64%-l juhtudest.

Vormi *homot* esines 63 korral osastavas käändes (näide 34).

(34) *Kes **homot** näeb see ise on :)*

Guru – *t*-lõpulist osastavat esines 44%-l ja vokaallõpulist 56%-l juhtudest.

Vormi *gurut* esines 101 korral osastavas käändes (näide 35).

(35) *Kui sa oma **gurut** vihkad ja suhtud temasse eitavalt, siis tõrjud end ise eemale virgumisest - seisundist, mis on vaba piinadest.*

Sõna *guru* puhul oli mõlemat osastavavormi kasutatud enamvähem võrdselt ning *t*-lõpulist ja vokaallõpulist vormi oli kasutatud nii fraasis kui ilma.

Kuna *pere* oli alguses võetud katsesõnaks, oli see *kõne*-tüübi sõna erand, millega tegin päringu ka ilma omadussõnalise laiendita. Selles päringus esines vormi *peret* 20 058 korda. 200 vastest olid kõik osastavas käändes. Vastete seas oli küll omadussõnalise laiendiga nimisõnafraase, kuid osastavavorm esines ka üksiku nimisõnana (näide 36). Mittetüübipärast osastavat **pere* esines 200 vastega juhuvalimis kolm korda.

(36) *Karjääri algul öeldi mulle, et näitlejal ei saa peret olla.*

3.2. Järeldused

Korpusuuringust selgus, et eelistatumad olid uuritud sõnade tüübipärased osastavavormid. Samas esines mõnes sõnas ka muuttüüpide ühtlustumist osastavavormi moodustamise vastandlike suundumuste tõttu, kui *pesa*-tüübi sõnades kasutati *t*-lõpulisi ja *kõne*-tüübi sõnades vokaallõpulisi osastavavorme. Neid tänapäeva keeles struktuurilt sarnaste, kuid ajalooliselt erinevate tüüpide vormikasutuse nihkeid juhivad loomuliku morfoloogia järgi erinevad printsiibid. *Kõne*-tüübis püüeldakse suurema loomulikkuse ehk vähema markeerituse poole ning jäetakse ära osastava tunnus *-t*, samal ajal kui *pesa*-tüüpi sõnad on ulatusliku vormihomonüümia tõttu seda markeeritust vajama hakanud ning lisandunud on osastavat kõige sagedamini markeeriv tunnus *-t*. Tegu on niisiis keeruka juhtumiga, kus põimuvad erinevad printsiibid. Sellistele muutustele on erinevaid seletusi, mida püüan selles peatükis avada.

Keelekasutajale on *kõne*- ja *pesa*-muuttüübid muutunud sarnasteks, sest ta ei taju enam nendes muuttüüpides keeleajaloolisi lähtevorme ja neid eristavaid tunnuseid. Seega ei pruugi tänapäeva keelekasutajale olla põhjendatud nende muuttüüpide eristamine ning ühe muuttüübi osastavavorm võib hakata mõjutama teise muuttüübi vormi ja vastupidi. Sellise mõjutuse tõttu võib sõnast *lõhe* moodustada osastavas *pesa*-tüübi analoogial vokaallõpulise vormi (*seda*) **lõhe*. Vastastikune muuttüüpidevaheline analoogia loob rööptüübi, kus kasutusel on mõlemad vormid. Selline on *kõne*- ja *pesa*-tüübi rööptüüp *logo*-.

Anttila (1989: 94) järgi on analoogiamuutused ise ebaregulaarsed, aga tekitavad keelde juurde regulaarsust. See tähendab, et muutused ei toimu samaaegselt kõigis sõnades (Prillop jt 2020: 52). Selle töö põhjal võib väitega nõustuda, sest näiteks *kõne*-alltüübi sõnadest on *pesa*-tüübi pärast vokaallõpuga osastavat kasutatud sõnaga *pere* 15%, kuid sõnaga *vahe* vähem kui 1%. Sõnal *pere* on muutus kaugemale arenenud kui sõnal *vahe*, kus seda peaaegu polegi.

Kuigi tüübisese loogika järgi on *kõne*- ja *pesa*-tüüp osastava vormi moodustamise mõttes vastandlikud, muudavad keelekasutajad neisse kuuluvaid sõnu algvormi kuju alusel sageli ühe rööptüübi järgi. Süsteemi regulaarsust silmas pidades oleks ootuspärane, kui kahesilbilised esmavätelised käändsõnad kuuluksid ühte muuttüüpi, sest fonoloogiliselt sarnase struktuuriga sõnade muutmisel toetutakse analoogiale. Selline ühtne muuttüüp on *logo*-rööptüüp, kus kasutusel on mõlemad osastavavormid. Kummastki muuttüübist ei ole vana vorm uue vormi lisandudes ära kadunud, vaid on koos uuega kasutusele jäänud.

Nimisõnadest esines ainult sõnas *hüve* rohkem lõputa vormi. Kõigist osastavavormidest leidis **hüve* korpuses osakaaluga 87% ja *hüvet* 13%. Sarnast vormieelistust pani 2013. aastal tähele ka Ann Metslang (2013: 511). Seletust võib pakkuda Fertigi (2013: 9, 23) väide, et kõnelejad jätavad keelendeid meelde ja hiljem kordavad neid. Seega mida rohkem üht vormi kasutatakse, seda tõenäolisemalt see ka järgmine kord valituks osutub. Osastava vormiga **hüve* võibki olla nii juhtunud. *Hüve* vokaallõpuline osastav on *t*-lõpulisega võrreldes praeguseks mitu korda levinum. See vorm on inimestele rohkem mällu jäänud ning selle tõttu kasutatakse vokaallõppu aina sagedamini. Siinse töö põhjal võiks oletada, et praegu *kõne*-muuttüüpi kuuluv sõna *hüve* on rööpvormide sagedust arvestades nihkunud tegelikus keelekasutuses *logo*-rööptüüpi.

Haspelmathi ja Simsi (2010: 127) näitel võib produktiivse muutmismalliga sõna vähemproduktiivsele muutmismallile üle minna siis, kui on olemas sarnase morfoloogiaga sõnu, mis muutuvad vähemproduktiivse malli järgi ja on keeles sagedased. Reili Argus (2008: 25) on laste keeleomandamist uurides jõudnud järeldusele, et muuttüüpide

omandamine ei olene enamasti muuttüübi produktiivsusest, vaid sõltub rohkem sellest, kui sagedasti laps vastavate sõnadega kokku puutub. Ka siinses töös oli näha, et sagedus mõjutab sõnamuutmist: pigem vahetas muuttüüpi väiksema kasutussagedusega sõna. *Kõne*-tüübis oli uuritud sõnadest kõige sagedasem sõna *pere* „Eesti kirjakeele sagedussõnastikus“ (Kaalep, Muischnek 2002) esindatud 216 korral ja selle muuttüübipärasest lahkneva osastavavormi osakaal oli 15%. Samas *pesa*-tüübis esines uuritud sõnadest kõige sagedasem sõna *elu* sõnastikus 1088 korral (Kaalep, Muischnek 2002) ja selle muuttüübipärasest lahkneva osastavavormi osakaal jäi alla ühe protsendi. Võib niisiis eeldada, et ka edaspidi on tüübinihetele avatumad harvem kasutatavad sõnad.

Kõne-tüübi sõnadel esines tüübinihkeid, kuid mitte kõigis sõnades samal määral. Omadussõnaga fraasis oli kõigist ainsuse osastava vormidest kasutatud vokaallõpulist vormi sõna **vahe* puhul vähem kui 1%, **lõhe* puhul 3%, **kõne* puhul 5%, **pere* puhul 15% ja **hüve* puhul 87%. Kahe viimase vormi sagedus osutab juba sellele, et nende puhul tasuks tulevikus mõelda ka keelenormi muutmise vajadusele ja rööpmuutmise aktsepteerimisele.

Kõne-alltüübi osastavavormides ei saa välistada ka hüperkorrektsust. Keelekasutaja võib teada või on talle õpetatud, et *pesa*-tüüpi kuuluvas sõnas *ema* ei kasutata osastavas *t*-lõppu ja selle analoogial ei kasuta ta ka teiste selle tüübi sõnade osastavavormides *t*-d.

Pesa-tüüpi sõnadel esines tüübinihkeid, kuid mitte kõigis sõnades samal hulgal. *t*-lõpulisi osastavavorme oli selles tüübis palju vähem kui *kõne*-tüübis. Neid esines mõnel korral, kuid tavaliselt jäi esinemiskordade arv alla kahekümne. Nii fraasiga kui ka fraasita tehtud päringutes jäi osastavavormide **emat*, **elut* ja **huvit* kasutussagedus marginaalseks, olles alla ühe protsendi. Fraasita päringus oli vormi **emat* kasutus veidi suurem – 2%. Kuna fraasita päringus esines sel sõnal *t*-lõpulist osastavat rohkem kui omadussõnalise laiendiga fraasis, võib eeldada, et omadussõna oli pärssinud uuritud nimisõnal *t*-lõpulise vormi kasutust. Fraasisisest analoogiat mitmuse osastava vormi valikul uurinud Kaisa Kasesalu (2012) on samuti leidnud, et vormivalikut suunab fraasis olev teine sõna. Kui teine sõna on

levinum või on kasutaja selle vormis kindlam, võib see mõjutada ka teise fraasiosalise vormivalikut (Kasesalu 2012). Kuna selles töös ei uuritud põhjalikumalt fraasis esinenud teisi sõnu, võib vaid oletada, et näiteks vorm *uut*, mille *t*-lõpulisel osastavavormis keelekasutaja kindel on, mõjutab teatud tingimustel ka nimisõna vormi ja toetab *t*-lõpulisel vormi (*uut *emat*) kasutamist.

Logo-rööptüübi sõnade põhjal oli näha, et uuritud sõnade rööptüüpi kuulumine on ka keelekasutaja vormivalikute alusel põhjendatud. Sõna *homo* puhul eelistati küll vokaallõpulist osastavat: fraasita päringus eelistati vokaallõppu umbes $\frac{2}{3}$ kordadest ja fraasiga päringus umbes $\frac{3}{4}$ kordadest. *Logo*-tüübi uuritud sõnadest oli kõige väiksema sagedusega sõna *guru*, mida sagedussõnastikus (Kaalep, Muischnek 2002) ei esinenud. Selle vormides oli ka kõige suurem varieeruvus. Fraasita päringus esines mõlemat vormi üsna võrdselt: vokaallõpulist 44%-l ja *t*-lõpulist 56%-l kordadest. Nende kahe vähese sagedusega sõna põhjal ei saa hinnata sageduse rolli muuttüübinihkes.

Uuritud sõnade hulk oli töö piiratud mahu tõttu väike – **omadussõnu** oli uuritavate hulgas vaid neli –, kuid nende põhjal võib öelda, et omadussõnades toimub *pesa*- ja *kõne*-tüüpide segunemist veidi rohkem kui nimisõnades. *Pesa*-tüübi sõnade kohta on sama tähelepaneku teinud ka Ann Metslang (2013: 512), kes kirjutab, et omadussõnaga nimisõna fraasis võib nimisõnal olla suurem mõju omadussõnale, mitte vastupidi. Ka siinse töö põhjal võib seda järeltada, sest omadussõnalise laiendiga nimisõna fraasis oli mittetüübipärast osastavat kõige rohkem kasutatud just omadussõnades (kui välja jätta nimisõna *hüve*). Kõikide *pesa*-tüübi omadussõnade mittetüübipärase osastava osakaal mõlemast vormist oli üle ühe protsendi, kõige suurem sõnas *kena* – 6%. Suurimal mittetüübipärase osastava osakaaluga *pesa*-tüübi nimisõnal oli see (fraasita päringus) 2%, teistel alla 1%. *Kõne*-tüübi omadussõnal *vale* olid mõlemad vormid enam-vähem võrdselt kasutusel. *Kõne*-tüübi nimisõnadest (kui välja jätta sõna *hüve*) oli suurima mittetüübipärase osastava osakaaluga sõna *pere* 15%-ga, järgnesid sõnad *kõne* 5%-ga, *lõhe* 3%-ga ja *vahe* alla 1 %-ga.

Omadussõnaga fraasis ja üksiku sõnaga tehtud päringute tulemused erinesid sõnades *ema*, *homo* ja *guru*. Fraasiga päringus suurenes sõnade *homo* ja *guru* vokaallõpulise osastava vormi osakaal, kuid tuleb silmas pidada, et neid sõnu esines fraasides teistega võrreldes vähe. Sõna *ema* t-lõpuliste vormide osakaal oli suurem üksiku sõnaga tehtud päringus. Sellest võib järeldada, et laiendi olemasolu vähendas selles sõnas mittetüübipärase vormi valikut. Võrreldes omadussõnaga tehtud päringuid, ei erinenud teistes üksiku sõnaga tehtud päringutes osastavavormide osakaalud märgatavalt.

Kõne- ja *pesa-*tüübi sõnade tüübinihete erinevuse põhjus võib olla ka valitud sõnades. Kuna kõikides sõnades ei toimu tüübinihe samaaegselt, võivad korpuse põhjal olla sõnades *elu* ja *huvi* tüübinihked algusjärgus ja toimuda pikema aja jooksul või jääda toimumata. Mõlemad sõnad on keeles üsna sagedased ja see võib aidata neil tüübipärast vormi säilitada. Mittetüübipärase vokaallõpu eelistamine 15%-l kõigist sõna *pere* osastavavormidest näitab juba kasutajate järjepidevat valikut selles *kõne-*tüüpi kuulavas sõnas.

Tüübipärase ja mittetüübipärase vormide kasutuse hulk varieerub ka lähtematerjalist sõltuvalt, mida on näha erinevatel veebilehekülgedel. Näiteks koos inimest väljendava sõnaga (*neiut*, *naist*, *noormeest*, *neidu*) tõusis teiste päringute seast esile vorm **kenat*, mida oli palju tutvumiskuulutustes. Muud vormi **kenat* kasutuskohad tundusid juhuslikumad ega eristunud tekstiliigiliselt. Täpsemaid kvantitatiivseid tulemusi ei ole võimalik siinses töös välja tuua, sest eri tekstiliike süsteemselt ei uuritud ja kirja pandi ainult üldised tähelepanekud.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöös käsitlesin korpusuuringu põhjal *pesa-* ja *kõne-*muuttüüpides tüübipäraste ja tüübipärasest lahknevate ainsuse osastava vormide kasutust. Kirjakeeles on *pesa-*muuttüübis osastav vokaallõpuline ja *kõne-*tüübis *t-lõpuline*. Võtsin võrdluseks ka neid muuttüüpe ühendava rööptüübi *logo-*, et jälgida, millist vormi valitud sõnades seal eelistatakse.

Töö eesmärk oli jälgida ainsuse osastava käände vormide varieerumise ulatust sellistes sõnades, mille puhul on juba varem varieerumist märgatud. Need sõnad olid *pesa-*muuttüübist *elu*, *ema*, *huvi*, *vana*, *vaba* ja *kena*, *kõne-*tüübist *pere*, *vahe*, *kõne*, *hüve*, *lõhe* ja *vale* ning *logo-*rööptüübist *homo* ja *guru*. Vormide varieerumise ulatust jälgisin 2019. aasta eesti keele ühendkorpusest lootusega, et võimalikult suur ja uus korpus peegeldab tegelikku keelekasutust.

Bakalaureusetöös selgus, et uuritud sõnades eelistati tegelikus keelekasutuses enamasti tüübipäraseid osastavavorme. Erandiks osutusid sõna *hüve*, kus eelistati vokaallõpulist osastavat, ja sõna *vale*, kus kasutati *t-lõpulist* ja lõputa vormi enam-vähem võrdselt. Nende kahe sõna kohta võib ka väita, et need on tegelikus keelekasutuses nihkunud *logo-*rööptüüpi.

Omadussõnades on rööpmuutmist mõnevõrra rohkem kui nimisõnades, kuigi erinevus ei ole kvantitatiivselt suur. Omadussõnas *kena* oli mittetüübipärase osastava osakaal 6%, nimisõnas *ema* 2%. *Kõne-*muuttüübis on osastava rööpvormid tavalisemad. Sõna sagedus mõjutab samuti vormikasutust. Siinses töös tuli see selgesti välja rööptüübi sõnade puhul, kus kasutusel on nii vokaal- kui ka *t-lõpuline* osastav. Sõna sageduse langedes vähenes ka vokaallõpulise osastavavormi kasutus. *Logo-*rööptüübi vähe sagedatel sõnadel varieerus osastavavormi kasutus märgatavalt. Uuritutest kõige väiksema sagedusega *logo-*rööptüübi sõnas *guru* oli vokaal- ja *t-lõpulist* osastavavormi kasutatud peaaegu võrdselt.

Keelekasutaja tajus on ilmselt osa *kõne-* ja *pesa-*muuttüüpide sõnu morfoloogiliselt sarnastunud. Muuttüüpide vastastikune analoogia osastavavormide kasutuses on andnud aluse omaette rööptüübile, mille koosseis on esialgu piiratud, aga võib eeldada selle vähehaaval laienemist. Enamik loomulikus kasutuses tekkinud rööpvormidest ei ole veel normingupärased, kuid edaspidi võiks kaaluda sagedamate rööpsuste aktsepteerimist kirjakeeles. Keele variatiivsus on ka kirjakeele rikkuse alus.

Keelekorraldus on juba 1970. aastatest alates püüdnud hoida kirjakeelt tegelikus kasutuses oleva keele lähedasena. Seda, milline on tegelik kasutus, saab teada suuri keeleandmeid pidevalt jälgides. *Kõne-* ja *pesa-*muuttüübi sõnu, milles on täheldatud varieerumist, tuleks edaspidi hakata regulaarselt jälgima, et lähendada kirjakeele norme tegelikule keelekasutusele.

Töö alguses püstitasin hüpoteesi, et sõna käänatakse teise muuttüübi järgi kahe muuttüübi vastastikuse analoogia tõttu ja võib öelda, et hüpotees leidis kinnitust, sellest annab tunnistust *logo-*rööptüübi vähehaavaline laienemine.

Muuttüüpide varieeruvaid vorme tuleks edasi uurida küsitlustega, et saada täpsemat teavet kasutajate vormivalikute kohta ja tagasisidet sellest, miks nad etteantud kontekstis mingeid osastavavorme eelistavad. Edasises uuringus tuleks hõlmata tunduvalt rohkem sõnu ja kasutada variatiivsuse uurimiseks kvantitatiivseid meetodeid. Ainsuse osastava vorme uurides tuleks põhjalikumalt keskenduda ka fraasianalooogia mõjutustele. Kaisa Kasesalu (2012) on mitmuse osastava lühikese ja pika vormi valiku kohta leidnud, et fraasis esinevad sõnad võivad üksteist mõjutada, kuid selle mõju jälgimiseks peab uurima fraasis olevaid sõnu täpsemalt, kui sinne töö võimaldas.

Kirjandus

Anttila, Raimo 2009. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV – Current issues in linguistic theory. Vol 6: Historical and Comparative Linguistics. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Argus, Reili 2008. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. Doktoritöö. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Bauer, Laurie 2003. Introducing Linguistic Morphology. 2nd edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Bauer, Laurie 2019. Rethinking Morphology. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Bybee, Joan 2010. Language, usage and cognition. New York: Cambridge University Press.

Carstairs-McCarthy, Andrew 1992. Current Morphology. London/New York: Routledge.

Diessel, Holger 2017. Usage-Based Linguistics. Oxford Research Encyclopedia of Linguistics. Ed. Mark Aronoff. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.363>. Vaadatud 22.05.2021.

Dressler jt = Wolfgang U. Dressler, Willi Mayerthaler, Oswald Panagl, Wolfgang U. Wurzel 1987. Leitmotifs in Natural Morphology. Studies in Language Companion Series 10. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

EKG = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael ja Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Toim. Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, Tiiu 2000. Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske? – Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 49–86.

Fertig, David 2013. Analogy and Morphological Change. – Edinburgh Historical Linguistics. Ed. Joseph Salmons, David Willis. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Habicht, Külli 2006. Meie muutuv kirjakeel. – Oma Keel 1, 12–19.

Haspelmath, Martin, Andrea Sims 2010. Understanding Morphology. 2nd edition. London: Hodder Education.

Hint, Mati 1980. Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiatüübi nihked ja selle tagajärjed. – Keel ja Kirjandus, 4, 215–223; 5, 270–278; 6, 349–355.

Kaalep, Heiki-Jaan 2012. Käänamissüsteemi seaduspärasused. – Keel ja Kirjandus 6, 418–449.

Kaalep, Heiki-Jaan, Kadri Muischek 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Kasesalu, Kaisa 2012. Vormiharmonia mitmuse vormide moodustamisel. Bakalaureuse-töö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Kerge, Krista 1994. Keeletöö tänane ja tulevik (I): kes j a kuidas. – Keel ja Kirjandus 3, 145–149.

Kuresoo, Uno 1990. Keelevead õpetajate ja keeleteadlaste hinnanguis. – Keel ja Kirjandus 8, 462–470.

Maade, Aime 1963. Morfoloogia-alaste vigade analüüsist. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Metslang, Ann 2013. Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles. – Keel ja Kirjandus 7, 507–520.

Pajusalu, Karl 2000. Eesti keele kujunemisjärgud ja sotsioperioodid. – Keel ja Kirjandus 3, 153–160.

Pedaja, Kati, Kati Kio 2006. Loomuliku morfoloogia teoreetilised lähtekohad. – Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7. Toim. Ilona Trigel, Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 127–140.

Peebo, Jaak 1997. Eesti keele muutkonnad. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 5. Toim, Tiiu Ereht. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Prillop jt = Prillop, Külli, Karl Pajusalu, Eva Saar, Sven-Erik Soosaar, Tiit-Rein Viitso 2020. Eesti keele ajalugu. Eesti keele varamu VI. Peatoim. Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Päll, Peeter 2019. Pilk eesti kirjakeele korraldamise sajandile ja tänapäevale. – Keel ja Kirjandus 1–2, 107–111.

Siiman, Ann 2019. Vormikasutuse varieerumine ning selle põhjused osastava ja sisseütleva käände näitel. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Sketch Engine. Estonian National Corpus. <https://www.sketchengine.eu/estonian-national-corpus/>. Vaadatud 20.05.2021.

Tedresalu, Aimi 2000. Ortograafia- ja morfoloogiavead keskkooli lõpu- ja ülikooli sisseastumiskirjandites. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Treial, Helen 2004. Morfoloogia- ja sõnamoodustusvead gümnaasiumi- ning põhikoolilõpetajate riigieksamikirjandites. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Viht, Annika, Külli Habicht 2019. Eesti keele sõnamuutmine. Eesti keele varamu IV. Peatoim. Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Valmet, Aino 1956. Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1524–1857). Kandidaadiväitekiri. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool; http://www.murre.ut.ee/arhiiv/pdf_doc/D0687_valmet_pluurali_1956.pdf. Vaadatud 23.03.2021.

Wurzel, Wolfgang Ullrich 1989. Inflectional Morphology and Naturalness. Studies in Language Companion Series. Dordrecht/Borston/London: Kluwer Academic Publishers.

Korpus

ENC = Eesti keele ühendkorpus 2019. <https://www.sketchengine.eu/estonian-national-corpus/>. Vaadatud 15.05. 2021.

Form usage variation in singular partitive case in disyllabic words with first degree of quantity

Summary

This bachelor's thesis belongs to the field of morphology and tackles a problem perceived in actual language use. Estonian disyllabic words with first degree of quantity, vocalic endings and no gradation are divided in two inflection types: kõne subtype and pesa type. By the Estonian literary standard, the singular partitive case in pesa type is correct with the vocalic ending and in kõne subtype with the t-ending. Earlier researches have shown that their morphological formations have started to blend in singular partitive cases.

The aim of the research is to observe the singular partitive vocalic and t-ending variation using corpus-based monitoring in words in which the variations have been remarked before. The main questions are how many incorrect forms are used to form kõne subtype and pesa type words' singular partitive case formation and with which to explain the form shift.

Bachelor's thesis concluded that among analyzed words it is mainly preferred to use partitive cases that are in current literary standard. Special instances turned out to be words hüve, where it is preferred to use an incorrect form of the literary standard by using a partitive case with a vocalic ending, and vale, where both incorrect and correct forms of the literary standard are used more or less with the same frequency. Partitive endings vary more frequently in adjectives than in nouns. The word's frequency also impacts morphological formation, however in this study it was more visible in inflection type, where both, vocalic and t-ending, singular partitives are correct forms in Estonian literary standard.

The work consists of three parts: 1) theory 2) methods and data 3) analysis of the data. The theory part is divided into 5 chapters: a) analogy b) principles of natural morphology c)

inflection types d) problematic forms in Estonian for language users e) earlier studies. Methods and data part clarifies methods and corpus data that are used in this bachelor's thesis. Most parts of the research nouns and adjectives are searched together in phrases, because automatically morphologically disambiguated corpus does not recognize incorrect vocalic ending partitives. In the analysis part there are results of this research.

The data for this thesis was collected from the Estonian National Corpus 2019 (ENC 2019).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Elo Petron,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Kahesilbiliste esmavärteliste käändsõnade muuttüüpide segunemine eesti kirjakeeles,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on kaasprofessor Külli Habicht,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Elo Petron

23.05.2021

Lisa 1. Omadussõnaga nimisõnafaasides tehtud päringud

Tabel 6. Uuritud sõnade vormid ja nende hulk korpuses (omadussõnaga nimisõnafaasides)

Vorm	<i>Elu</i>	<i>*Elut</i>	<i>Ema</i>	<i>*Emat</i>	<i>Huvi</i>	<i>*Huvit</i>
Vasteid korpuses	43 791	-	1822	3	22 200	2
Osastavavorme läbi vaadatutest	200	-	189	3	195	1
Osastavavormid %-des	100	-	94,5	100	97,5	50
Ligikaudne vastete hulk	43 791	-	1722	3	21645	1
Vorme kasutuses %-des	100	-	100	< 1	100	< 1

Vorm	<i>Vana</i>	<i>*Vanat</i>	<i>Vaba</i>	<i>*Vabat</i>	<i>Kena</i>	<i>*Kenat</i>
Vasteid korpuses	24 352	493	39 698	447	4163	265
Osastavavorme läbi vaadatutest	167	200	195	200	189	200
Osastavavormid %-des	83,5	100	97,5	100	94,5	100
Ligikaudne vastete hulk	20 334	493	38 706	447	3934	265
Vorme kasutuses %-des	98	2	99	1	94	6

Vorm	<i>Vahet</i>	<i>*Vahe</i>	<i>Hüvet</i>	<i>*Hüve</i>	<i>Lõhet</i>	<i>*Lõhe</i>
Vasteid korpuses	14 013	60	69	471	856	44
Osastavavorme läbi vaadatutest	200	38	69	198	200	31
Osastavavormid %-des	100	63,3	100	99	100	70,5
Ligikaudne vastete hulk	14 013	38	69	466	856	31
Vorme kasutuses %-des	100	< 1	13	87	97	3

Vorm	<i>Peret</i>	<i>*Pere</i>	<i>Kõnet</i>	<i>*Kõne</i>	<i>Valet</i>	<i>*Vale</i>
Vasteid korpuses	1944	428	2054	196	2475	3383
Osastavavorme läbi vaadatutest	200	160	200	118	200	170
Osastavavormid %-des	100	80	100	59	100	85
Ligikaudne vastete hulk	1944	342	2054	118	2475	2876
Vorme kasutuses %-des	85	15	95	5	46	54

Vorm	<i>Homo</i>	<i>Homot</i>	<i>Guru</i>	<i>Gurut</i>
Vasteid korpuses	16	3	22	8
Osastavavorme läbi vaadatutest	10	3	22	8
Osastavavormid %-des	62,5	100	100	100
Ligikaudne vastete hulk	10	3	22	8
Vorme kasutuses %-des	77	23	73	27

Lisa 2. Üksiku sõnaga tehtud päringud

Tabel 7. Uuritud sõnade vormid ja nende hulk korpuses (üksiku sõnaga)

Vorm	<i>Elu</i>	<i>*Elut</i>	<i>Em</i>	<i>*Emat</i>	<i>Huvi</i>	<i>*Huvit</i>
Vasteid korpuses	161146	27	8122	138	208029	65
Osastavavorme läbi vaadatutest	150	13	139	102	146	17
Osastavavormid %-des	75		69,5		73	
Ligikaudne vastete hulk	120860	13	5645	102	151861	17
Vorme kasutuses %-des	100	< 1	98	2	100	< 1

Vorm	<i>Homo</i>	<i>Homot</i>	<i>Guru</i>	<i>Gurut</i>
Vasteid korpuses	583	63	184	102
Osastavavorme läbi vaadatutest	37	63	80	101
Osastavavormid %-des	18,5			
Ligikaudne vastete hulk	108	63	80	101
Vorme kasutuses %-des	63	37	44	56